This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

DR
318
.R12

BUHR A

[redacted]

a39015 01815592 2b

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES · SCIENTIA · VERITAS
1817
LIBRARIES

UNIVERSITY OF MICHIGAN

РАДИКАЛИ

И НАША

НАЦИОНАЛНА ПОЛИТИКА

БЕОГРАД

„ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — ШТАМПАРИЈА АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА

МАЋЕДОНСКА УЛИЦА БР. 40

1904

UNIVERSITY OF MICHIGAN

8.—

Radikali i naša nacionalna politika.

РАДИКАЛИ

И НАША

НАЦИОНАЛНА ПОЛИТИКА

БЕОГРАД

„ — ШТАМПАРИЈА АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА

АЂЕДОНСКА УЛИЦА БР. 40

1904

DR
318
.R12

UNIVERSITY OF MICHIGAN
864427-230

I

Непатриотска пренемагања политичких лицемера.

Има већ подоста времена, како се у већим или мањим размацима времена појављују у „Вечерњим Новостима“ чланци, у којима се јадикује због некаквога слома који је тобож постигао нашу националну политику. По појмовима, које има писац и о предмету о којем пише и о начину како ради тај посао, не може се још с поуздањем нагађати, да ли ће са деветим чланком престати ова досадна пренемагања извештаченога и лицемернога патриотскога бола или ће се још и колико продужавати. У свих девет чланака садржина је једна и иста: шта је речено у првом, то се понавља кроз свих девет готово истим речима и изразима. *Лаж* о затварању српских школа по солунском вилајету, која је наглашена у првом, провлачи се стално кроз свих девет чланака: *клевета* о „продаји“ Дечана, разуме се, да није могла изостати. Управо сви су ови чланци засновани на измишљеним фактима и намештеним закључцима, а проткани простачким клеветама које се, као црвена нит, провлаче кроз њих од почетка до краја... ако им је са деветим чланком крај. Врло је мучно претпо-

стављати да ће имати обзира према стрпљењу читалачке публике писац који је, служећи се клеветом као јединим оружјем у борби с политичким противницима, документовао апсолутно осуство — моралнога осећања. Слеп према фактима која бију у очи својом очигледношћу, глув према истини која је свима на домаку, неприступан осећањима којима се одликују истински родољуби, писац може ове своје чланке одужити ad infinitum просто с тога, што се за овакво бескрајно досадно понављање једних истих клевета и не траже никакве способности, кад човек нема моралнога осећања. Кад би овај бедник имао бар ту способност, да све своје клевете понавља у разним варијацијама, читалачка би публика имала наде, да ће га за такав посао потребно уображење издати, те ће уморан престати. Али она, јадна, ни ту утеху не може да има!

Да би дао тон овом лицемерном патриотском пренемагању, које, засновано на лажи и извртању, добија израз у клеветама, писац је ову серију чланака — ако би им се то име могло дати — започео узвиком:

„Како је изгледало српско племе пре педесет година, а како сад изгледа!“

И по његову схватању пре педесет година је све било боље, него ли данас. Тада се, вели, српски језик чуо на северу до Будима, на истоку до Искре, на југу до Солуна. А данас? „Пред вратима нашим на југу, ми смо губили последњих деценија позицију за позицијом. *На југу данас горе стојимо него што смо стајали пре двадесет или тридесет година; са југа смо се повукли,* а на северу нисмо сачували ни оно што смо имали.“ Кад човек ово

UNIVERSITY OF MICHIGAN

прочита, само му се собом намеће питање: Шта ли смо то, Боже, имали ми пре педесет или тридесет година у Солуну или северније од њега по Маћедонији и Ст. Србији, па смо данас изгубили? Које ли смо то позиције једну за другом губили по овим странама? Ма колико да су природна, после онаквих тврђења, ова питања су остављена без одговора; писац се на њих, кроз свих девет чланака, и не осврће. То што би, по схватању људи који умеју здраво и правилно да мисле и патриотски да осећају, било главно, писцу је споредно, управо он на то и не обраћа никакву пажњу. Њему је главно да каже, како је „наша национална политика доведена до потпунога слома“, али га при том ни мало не буне ни замашај овога тврђења, ни значење речи *слом*. Ако је тачно да реч слом претпоставља нешто што је, пре тога, било цело, писац је морао најпре указати: какве су то биле тековине, које су данас упропашћене, које су то установе, које су данас уништене, где су биле те позиције које су данас напуштене, па тек онда и на основу тачних факата тврдити, да је наша национална политика доведена до слома. Лишено ових факата, ово је тврђење бачено у ветар само ради тога, да би се имале чиме правдати клевете, које писац као из рукава баца и лево и десно, а поглавито на једнога од наших уредника. Изгледа да писцу ових чланака и јесте главна намера — омаловажити г. Свет. Симића и његов рад на нашој националној политици, па да би то постигао, прихвата се, поред клевета, чак и тврђења која, као ово, омаловажавају — цео српски народ. Мржња је писцу ових чланака толико ум помутила, да је

апсолутно неспособан да мисли о ономе што пише. Иначе би се, ако се уопште може претпоставити код њега и трунке моралнога и патриотскога осећања, тешко могло разумети његово тврђење о слому наше националне политике. Није томе тврђењу мана само у томе што је нетачно и злонамерно, него и у том што, консеквенцама којима води, омаловажава цео народ.

И по чему се то види слом наше националне политике?... „на аутономију Маћедоније *пристали смо службено.* Дечане смо *продали* туђину, из Хилендара су Срби *истерани,* по солунском вилајету *затворили* смо српске школе за љубав љупкога осмејка бугарскога, око Скопља, Душанове престонице, нека села *прешла на бугарску* страну.“

Пет тврђења од којих ниједно није тачно, а нека су и простачке клевете. О аутономији није ни било речи, јер њу, као солуцију за решење маћедонскога питања, бар за сад, одбацују Велике Силе, са чијим смо погледима упућени да доводимо у склад своје држање у питању о реформама у Маћедонији; Дечани нису продати туђину, него је, по својој иницијативи, рашко-призренски митрополит Нићифор позвао неке руске калуђере и предао им управу манастира, да би се у њему завео бољи ред, а сâм манастир сачувао од зулума арбанашких; из Хилендара нису Срби истерани, њих је и данас тамо више него што их је било пре тридесет година и, што је важније, њихово је учешће у управи веће него ли што је икад било; ниједна српска школа у солунском вилајету није затворена, све су редовно радиле преко целе године и завршиле рад почетком овога месеца редовним испитима; ниједно

село око Скопља није прешло на бугарску страну, а има доста села у велешко-дебарској епархији која су у току ове године прешла на српску страну.

Сва ова факта стоје чврста као стене и јасна као сунце, па ипак писцу ових чланака образ допушта да тврди, како нам је остала још само ужа Ст. Србија, али да и у њој влада расуло — кривицом „злог духа“ из Београда, који тако невешто рукује нашом националном политиком, „да сваке године губимо по једну тековину коју су нам оставили наши стари.“ Наша национална политика, по дијагнози коју јој поставља писац ових чланака у „Вечерњим Новостима“, пати од страшне бољетице — неслоге, а за њу је, по њему, једини лек — уклонити „злог духа“ са положаја на коме је.

Могу господа око „Вечерњих Новости“ мислити шта хоће о г. Свет. Симићу. Он је збиља „зао дух“, али за оне који експлоатишу патриотизам и воде трговину с необавештеношћу масе нашега света о приликама у Маћедонији и Ст. Србији. Зато га они мрзе и у мржњи нападају срествима недостојним часних људи. Према тим нападима можемо бити потпуно равнодушни, јер су они израз срдите немоћи. Ми им не дамо само да тргују с необавештеношћу и да се, експлоатишући патриотизам, лицемерно пренемажу. Овим лицемерима хоћемо да здеремо маску. И само с тога што налазимо да то захтевају и јаван интерес и јаван морал, и прихватили смо се да проговоримо неку поводом ових чланака. Да изведемо пре свега на чисто питање о том: шта су радикали, кад су први пут дошли на владу, затекли у Маћедонији и у Ст. Србији.

II

О „напуштеним“ позицијама и „изгубљеним“ тековинама.

Да је наша национална политика доведена до слома, то се, по тврђењу политичких лицемера, види по томе: што смо „последњих деценија губили позицију за позицијом“, што „сваке године губимо по једну тековину коју су нам оставили наши стари“, што, због тога, „на југу данас стојимо горе него што смо пре двадесет или тридесет година.“ Кад би све ово овако стајало, кад би овим тврђењима претходила неоспорна факта, из којих би она потицала као неизбежни закључци, збиља би се онда могло говорити о слому наше националне политике, па би, разуме се, било и оправдано и потребно и праведно тражити му кривце. Али... ко је ма и овлашно прегледао ове чланке у „Вечерњим Новостима“, томе не треба нарочитих доказа за то, да свима овим тврђењима недостају потврде у стварним фактима, и да су она избачена онако у ветар само за то, да би се имало каква било разлога за одвратна пренемагања, чија лицемерност бије у очи — толико је очевидна.

Да се, поводом ових тврђења, зауставимо за часак на питањима: Какве смо то позиције и где имали па изгубили по Мађедонији и Ст. Србији? Које су то тековине наших старих, што их не умедосмо сачувати? Потребно је да размислимо најпре о овим питањима, па ћемо онда тек прећи да разгледамо, како данас стојимо на југу.

После Кримскога Рата међу хришћанима у Турској осетио се свуда живљи покрет под утицајем надања, изазваних Париским Миром, којим је и Турска уведена у концерат европских држава. Претпостављало се, да ће се она морати поступно изједначити с осталим европским државама, пресађујући установе и уређења каква су у њима. Нарочито се много полагало на право једнакости, које је обезбеђено било султановим поданицима хришћанске вере, а за које су као јемци биле саме потписнице Париског Мира. Тај се покрет, као и ово данас у Мађедонији, манифестовао међу хришћанима словенскога племена најпре тежњама које су као израз антагонизма између словенства и јелинства, одушевљавала Словене у Мађедонији и Старој Србији на борбу против јелинизаторскога утицаја *грчке* патријаршије, а за тим тек тежњама да им се поправи политички положај. Борба за славенски језик у црквама, и за еманципацију истод јелинизаторскога утицаја грчких владика потисла је у други ред сва остала питања, па и питање о политичком ослобођењу испод турскога ига. Изгледа да је онда нашим суплеменицима у Мађедонији теже било подносити фанариотско господство, него ли турски јарам: од првога су патили морално, од овога другога физички.

У Србији се онда превиђало, да народи, нарочито у приликама какве су у Турској, лакше подносе физичка зла, него ли моралне муке. То се видело по свему раду пок. кнеза Михаила и по начину, како је он спремао погодбе за успех националних нам задатака. Њему је, изгледа, било пред очима искључиво политичко ослобођење; за то се, за време његове владе, релативно мало пажње поклањало срествима која помажу духовно ослобођење. У место да се радом кроз школу и цркву утиче на буђење народне свести, те да се поступном *еволуцијом* припрема земљиште за ослобођење најпре духовно, па онда и политичко, кнез Михаило је поглавиту пажњу поклањао одржавању веза, помоћу којих се надао, у подесном моменту, изазвати *революцију*, коју је био вољан прихватити и кроз њу достићи политичко ослобођење. Да ли је овакав рад био погрешка или добро смишљен политички рачун, о томе се данас не може пресуђивати, јер кнез Михаило није доспео до краја извести своје планове. После његове смрти настао је застој у раду: напуштене су биле везе које је он одржавао, а није се ништа предузимало да се из руку Бугара у Цариграду истргне руководна улога у борби против јелинизације. Какве су биле последице овога застоја, то је најбоље карактерисао један егзархиста из Прилепа који је писцу ових редака 1896. године овако говорио: „Ви сте били са свим престали мислити о нама. Турци су нас, међутим, мучили кроз суд и полицију; Грци су нам досађивали кроз школу и цркву не дајући нам да се слободно развијамо у народном духу. И ми смо их с тога мрзели горе него Турке. Да их се ослободимо, прихватали смо

покрет, који су руководили Бугари у Цариграду. Борба у којој смо и ми поднели доста жртава крунисана је најзад била успехом. Заједничке жртве, надања и радости зближили су нас. Добили смо школу и цркву и преко њих право да имамо своју општину, а кроз ову ослобођење од грчкога туторства и знатне олакшице и јемства против турске самовоље. Све нам је то уливало нове наде.... За време док ви нисте ништа радили, створене су овде прилике, о којима ви не водите довољно рачуна; не може се затворених очију превиђати факат да су толике генерације васпитане у бугарским школама, запојене бугарским духом, и да се данас, колико услед тога, толико и услед других прилика, променио центар тежњама“....

Ма да би извесни детаљи у овоме говору имали да се коригују, мора се признати да је овим речима врло тачно обележено расположење, изазвано у развијенијих Мађедонаца немаром наших државника после смрти кнеза Михаила. Нарочито је стање у Србији за време првога намесништва много допринело да последице овога немара буду још кобније. Заузети искључиво унутрашњим нашим бригама, ондашњи су управници Србије са свим испустили из својих руку старање о нашим саплеменицима у Мађедонији. А да они своје задатке у овом погледу нису довољно ни разумевали, најбољи је доказ држање намесништва у питању о установи егзархата.

Ако би се у опште могло говорити о каквом слому који је кад год постигао нашу националну политику, то би се, с доста разлога, могло тако говорити о овом периоду, од којега нас дели нешто више од тридесет година. Напуштене су биле основе

којих се у својој политици држао кнез Михаило, испуштена из руку руководна улога у борби за духовну еманципацију испод туторства грчких владика, пропуштено да се ишта ради и уради кроз школу и цркву. Није се угасио био патриотизам, изазван надама које пробуди у нашем народу уступање градова, али му наши ондашњи државници не умедоше дати својим радом садржине. Он је и даље пламтео, али.... у новинама, налазећи одушке у ватреним чланцима и још ватренијим песмама. Изгубивши садржину, патриотизам је узео најгори облик у коме се може да јави — празно декламовање. И док се у Србији декламовало, Бугари су радили, експлоатишући у своју корист немар и неразумевање ондашњих наших државника. Бугарске су се школе нагло множиле, да се, на две године пред рат Србије за ослобођење хришћана, јаве на домак нашој граници, у Нишу! А, међутим, никад није било лакше него ли у то доба отварати српске школе: *у народу је за њих било погодаба, а у Турака није било оне подозривости која се по том јавила као природна последица наших ратова с њима.*

Да би била потпунија карактеристика стања, какво је било пре 30 година, не можемо без помена пропустити знамените „подвиге“ експлоататора патриотизма, који *у то доба* почеше фалсификовати *златне* српске новце и круну Душанову. Онда су експлоататори патриотизма фалсификовали круне и новце, а данас хоће да фалсификују чак и историју, која није тако давнашња да би се имало разлога претпостављати да је већ заборављена. И нама данас хоће следбеници ових првих експлоататора патриотизма као идеал да истакну овај период из наше

новије историје! У ово је доба словенски део мађедонскога становништва био остављен самом себи, а наша улога у стварању егзархије, нарочито пак немар ондашњих Србијиних управника према његовој судбини, довео га је био у недоумицу, те је, напуштен Србијом, почео прилазити егзархији и запајати се бугарским националним духом.

Које смо то, дакле, позиције имали створене у ово доба? Какве су нам то тековине оставили ондашњи управљачи?

А кад се овако радило пре 1876—78 године, у приликама, за које се не може рећи да су за наш рад биле неповољне, шта се онда могло очекивати од ових истих људи да раде и ураде после наших ратова с Турцима и жалосних последица, којима су они изложили Србе ван Србијиних граница и због којих су они, чак и у Ст. Србији, своје народно име Србин морали заклањати или за племенским именом Словенин или за религиозним хришћанин? Колебајући се између страха звати се Србином и нада изазваних сан-стефанским уговором, а имајући пред собом егзархију са школом, црквом и општином које су их чувале од јелинизације и давале им колико толико заштите од самовоље турске — Словени у Мађедонији, код којих је свест о племенској заједници била и иначе јача од свести о заједници народној, почињу све то више нагињати Бугарима. Присаједињење Румелије Бугарској и наш неуспешан рат с Бугарима као последица политике наслона на Аустрију имали су такође утицаја на расположење народа у Мађедонији, а да тај утицај буде за Бугаре још повољнији, припомогао је врло много и факат: *да се у Србији, у међувремену од*

1876—1885 године, није поклањала **готово никаква** *пажња ни Маћедонији ни Ст. Србији, те је народу у њима изгледало, као да се Србија коначно одрекла аспирација на ове крајеве.*

Такво је ето било стање у Маћедонији — а није ни мало боље било ни стање у Ст. Србији — за све време од смрти кнеза Михаила па до 1885 године. Тек те године, под утицајем десепција изазваних неуспешним ратом с Бугарима, почиње се нешто мислити о томе, да нам ваља радити у крајевима јужно од наше границе. Најјачи потстицај да се о овом раду почне мислити дао је пок. Владимир Карић публикацијама које су имале силна утицаја, баш с тога што су нам масом реалних факата показале јасно као дан, како смо бедно стајали у Маћедонији и Ст. Србији и како смо преспавали читав један период, у којем су Бугари и Грци најживље радили. И сад нам следбеници оних који су некад на пок. Влад. Карића дизали дрвље и камење указују на овај период као на идеал који смо — сломили! Кад се за време прве радикалне владавине почело озбиљније радити на нашим националним задацима јужно од Врање, у Маћедонији су биле искључиво грчке и бугарске владике, словенски живаљ на који смо упућени били учио се по грчким и бугарским школама, у тим крајевима нисмо имали ни једне школе, ни једне културне установе, а нешто школа, што се овде онде по варошима у Ст. Србији одржало искључиво иницијативом тамошњега народа, једва је вегетирало због немара Србије према судбини својих сународника у тим крајевима.

Ето какво је било стање на југу од граница Србије, кад су радикали прихватили бригу о националним нашим задацима! Нека по њему цене непристрасни читаоци, колико су основана тврђења да данас стојимо на југу горе, него ли пре тридесет година. А ми ћемо се постарати да им у брзо за овим покажемо и фактима утврдимо како данас тамо стојимо.

III

Савладане тешкоће.

Да ли се после онога што смо изнели у прошлом чланку може говорити о некаквим „напуштеним“ позицијама и „изгубљеним“ тековинама, о томе сад непристрасни читаоци могу извести свој суд на основу непобитних факата; она утерују у лаж онога лицемера који је мислио да може на основу фраза о некадашњим позицијама и тековинама декламовати о слому у нашој националној политици. А све његово тужно пренемагање засновано је на овој лажи, која се, проткана клеветама провлачи кроза њ од почетка до краја. Ако би у опште могло имати места говору о погрешкама које су кадгод кобно утицале на правац наше националне политике, прекоре за такве погрешке имали би највише да поднесу државници из онога доба, које се писцу чланка о слому у нашој националној политици јако допада с тога што се онда, док су Бугари радили, у нас само певало:

„Дрино водо хладна, разбацуј свој ток,
„Јер је српска слава обновила ток“.

Своје је чланке једва једном, пошто је и сувише злоупотребљавао стрпљење читалачке пу-

блике, завршио овим стиховима, који су, у место других, имали да му послуже као доказ о томе, какво је било доба које нам је препоручивао као идеал и према коме је оцењивао данашњу нашу националну политику и њене резултате. Чему је повео декламаторски патриотизам који је бујао у новинарским чланцима и ватреним песмама, то се најбоље види по тешкоћама са којима смо имали да се боримо, кад смо, тек крајем осамдесетих година, почели трезвеније да мислимо и озбиљније да радимо на заштити наших националних и државних интереса на југу. У томе раду нисмо имали да настављамо где су наши претходници стали, него смо *свуда* и у *свему* морали да почињемо *изнова:* морали смо крчити *нове* путове, подизати *нове* позиције, стварати *нове* тековине. А тај је посао, према измењеним приликама у којима се имало да ради и према којима се и рад морао да подешава, био и врло деликатан и врло мучан, те с тога није никакво чудо, ако се у његову почетку морало покашто и да греши, док се није нашла здрава основа и погодио поуздан правац.

Ако је пре рата с Турцима било лако отварати српске школе с тога што је у народу за њих било погодаба, а у Турака против њих није било подозривости; после ратова с њима тај је посао био скопчан с врло великим тешкоћама које су, као последица измењених прилика и одношаја у Турској, изгледале у почетку несавладљиве. Ако је за време борбе против јелинизаторскога утицаја грчких владика било начинâ да српска дипломација у тој борби води прву реч и игра пресудну улогу; после стварања егзархата, којим је та борба кру-

нисана, ми смо се силом измењених прилика нашли принуђени да тражимо помоћ грчких владика и патријаршије, ма да на њу нисмо могли с поуздањем рачунати. Ако смо у периоду од 1856—1871 могли у своме раду на југу од наших граница рачунати на сарадњу свега славенскога становништва, које је имало права од Србије, као полунезависне државе, да очекује и помоћ и савет и потпору; после тога периода били смо упућени, хтели не хтели, да у главном рачунамо само на онај његов део који је, као консервативнији, остао веран патријаршији.

Тешкоће са којима смо се у овако измењеним приликама имали да боримо, потицале су и од Турака, чија је политика, заснована на крајњем подозрењу, била према нама увек скроз непријатељски расположена, и од егзархије, којој су се на чело иставили Бугари и која је поставила себи за задаћу бугаризирање словенскога елемента који је пришао под њено окриље, и од патријаршије, која нас, верна јелинизму којему је увек била оруђе, није могла дочекати као савезнике у борби против егзархата, као што смо се ми у почетку нада[illegible] него је у нама гледала такмаце који су дошли [illegible] јој отму испод јелинизаторскога утицаја и онај словенскога живља што јој оста веран. И ка[illegible] узме на ум да смо у активну борбу са свим [illegible] тешкоћама ушли неколико година пос[illegible] рата с[illegible] гарима, који је унизио углед Србије, [illegible] тавога низа унутрашњих недаћа и тр[illegible] су, као последице догађаја после наш[illegible] Турцима, ломиле народу снагу и сла[illegible] материјалну моћ — онда се тек мож[illegible]

јасна слика о ситуацији у којој смо имали *изнова* да отпочињемо рад на заштити наших националних и државних интереса. Где год бисмо што почели, наилазили смо на јаке противнике, којима супротност њихових интереса није ни у колико сметала да се, у многим приликама, удружују против нас. А морало се почињати са мало срестава и снаге много послова и на много страна, јер се није имало *ништа*, пошто је у рукама противника било *све*. Осим нешто школа по неким градовима уже Старе Србије, које су једва животариле, по целој Мађедонији и добром делу Ст. Србије нисмо имали ни једне српске школе; на владичанским столицама су седели као митрополити Грци и Бугари који су гледали своје националне интересе, а где њих нису имали да бране, интересе свога цепа; нигде ни једне општине, ни ти игде у мецлисима (административним саветима) преставника Срба; нигде ни једне установе, око које би се могло окупити што би нама пришло; народ још под страхом турске подозривости која у сваком Србину гледа — бунтовника.

Нису један пут преставници патријаршије показивали на очигледан начин, да нас Србе сматрају као веће противнике, него ли Бугаре. И са своје тачке гледишта имали су право. Патријаршија не жели да је *васељенска;* она је у рукама Грка, и с тога је увек била оруђе за јелинизацију своје паствe. А ми смо били упућени најпре апеловати на онај део словенскога елемента у Мађедонији што, и после свих борби, оста веран патријаршији. Отуда њезино и њезиних преставника противљење сваком нашем покушају да, користећи се патри-

јаршиским привилегијама, отворимо коју српску школу. У томе противљењу њој су увек били на руци, као савезници, и егзархијски преставници и турске власти. Сви су они имали подједнак интерес да сузбијају српски покрет, јер им је он свима био подједнако немио. И шта смо ми могли пружити онима које смо позивали под своју народну заставу? Тражили смо од њих да напусте *све*, а ми нисмо били у стању да им у накнаду пружимо *ништа*. Који би се од Маћедонаца, на супрот грчком владици, прихватио да ради у корист српске народне ствари, навлачио би на себе њихову мржњу, која се манифестовала на разне начине: свештеник му није хтео вршити у кући религиозне обреде, деци му нису давали у цркви причешћа, ни у школи приступа, у општини није имао приступа, ни у мецлису заступника, а поврх свега је био изложен подозривом надзору турских власти. Ако би се који решио напустити егзархију, напуштао је са њом све: и словенску службу у цркви, и заштиту коју су му могли давати у разним приликама егзархијске владике и њихови преставници у мецлисима, и школу у којој би могао своју децу васпитавати, и општину која би му се у невољи могла наћи, па и еснаф, коме је припадао, чинио би му сметње на сваком кораку. А шта смо му могли дати у накнаду за све то, кад нисмо имали ни своје школе, ни своје цркве, ни својих владика, ни својих општина, ни својих преставника у мецлисима? Једино заштиту наших консулâ, од којих већина, нарочито у почетку, није разумевала ни прилике у којима су се обрели, ни задатке које су им оне стављале у дужност.

IV

Постигнути резултати.

Кад се имају на уму све ове тешкоће, са којима смо имали да се боримо, збиља би врло занимљиво било показати, *како* се радило да се оне отклоне, да би се за напредак српске народне ствари у Маћедонији могле створити бар основне погодбе. Али се ми у то питање за сад не можемо упуштати, јер би нас оно одвело далеко ван оквира постављеног задатка: да фактима, чврстим као стене, јасним као сунце, лишимо свакога основа тврђење, да смо пре тридесет година стајали на југу боље, него ли данас. А ми смо себи поставили овај задатак не толико ради оних лицемера који су свили себи гнездо у ступцима „Вечерњих Новости“, колико ради читалачке публике која треба да је добро обавештена о овим питањима.

Како смо стајали пре 30 година, то смо већ показали. Не само што нам из тога доба нису заостале никакве позиције и тековине, него су на против, сметње, на које смо наишли у почетку свога рада, биле природне последице нерада наших државника из тога доба. Ако би се у опште могло говорити о каквом наслеђу, кад је реч о раду на

заштити наших интереса на југу од данашњих граница Србијиних, ове би се сметње могле сматрати као наследство из овога периода, који нам данас истичу као идеал политички лицемери. Па ипак се, и поред њих, успело да се уради много на свима пољима рада, школском, црквеном и политичком.

1. Према измењеним приликама које су имале утицаја на нашу народну ствар у овим странама и о којима смо морали водити најозбиљнијега рачуна, ми нисмо могли свој рад на заштити наших народних интереса отпочети кретањем питања која би се тицала црквенога положаја наших сународника у Турској. За њих је тек требало припремати земљишта кроз школу. У погледу цркве морали смо се мирити са стањем, у каквоме смо затекли наше сународнике, у толико пре што смо се надали да ће они, користећи се патријаршиским привилегијама, моћи лако отворити школе, у којима би им се деца учила на народном језику. У том смо се надању преварили. Чак и у случајима, кад се по неки Грк владика склонио одазвати се жељама своје словенске пастве и радити да помоћу привилегија отвори коју српску школу, није се могло ништа урадити. Занимљива је у овом погледу историја отварања српских школа у селима велеске казе, јер нам је она показала на очигледан начин, да привилегије, дате патријаршији, по споразуму с Турцима, немају вредности, кад њима имају да се користе и друге народности осим Грка. А кад је то постало очигледно, морала су се тражити друга средства, да се нашим сународницима обезбеди право да могу отварати своје школе. И после великих напора и многих жртава најзад се успело да се то право обе-

збеди најпре нашим сународницима у косовском, а за тим онима у битољском и солунском вилајету. И чим им је тим правом обезбеђена била *легална* основа за рад на отварању српских школа, број школа се почео нагло множити, и ако је врло сложена процедура, кроз коју мора да прође свака молба, пре него ли што се по њој добије дефинитивно повољна одлука. Само ако хоће, турске власти могу сваку такву молбу да изиграју, јер оне морају да пролазе кроз мецлисе, у којима Срби нису имали, па ни данас у јужна два вилајета немају својих преставника. А лако је замислити, какве би одлуке о њима доносе преставници патријаршије и егзархије, да у њима нису обезбедили себи меродавни глас Турци, од чије воље зависи, хоће ли се где Србима допустити да отворе коју школу или не.

Па ипак су се у току последњих десет година (1893—1903.) постигли у овом погледу резултати, с којима могу бити потпуно задовољни сви искрени родољуби. Год. 1893., осим неколико школа по градовима у косовском вилајету, у осталим крајевима Старе Србије и Маћедоније нисмо имали готово *ништа*. А данас? Ево нека говоре подаци из прошле године, како смо где стајали са бројем школâ и ученика у њима.

У Солуну, као средишту вилајета и најглавнијем граду Маћедоније, имају наши сународници пуну седморазредну гимназију у којој раде 18 наставника с потпуном факултетском спремом и уче 128 ученика, који из ње износе такву спрему да се могу, као редовни ученици Велике Школе, не само равнати с ученицима наших гимназија, него се још и одликовати стручним радом. Поред гимназије и

две основне школе у Солуну имамо и вишу девојачку школу са три разреда; у њој је радило 6 наставница са 50 ученица. Оба су ова средња завода тако уређена, да су привлачила и привлаче пажњу свих странаца, који су се о њима увек одазивали с највећом похвалом. Те су хвале ишле дотле, да се српска гимназија у Солуну истицала осталим школама у Солуну као углед. Што наша гимназија у овом великом граду стоји тако високо у очима људи који знају шта је школа, хвала припада на првом месту наставницима који у њој раде, а на које се писац познатога чланка у „Вечерњим Новостима“ бацио најскандалознијим клеветама. Није ни чудо! Људима, као што су ти лицемери окупљени око тога листа, никад није ваљало оно што је Србији служило на част.

У солунском вилајету имају наши сународници по разним градовима и већим селима још и ове просветне установе: 2 грађанске школе са 5 наставника и 41 учеником и ученицом; 14 основних школа у којима са 631 учеником и ученицом раде 33 учитеља и учитељице.

У Битољу, поред основних школа, мушке и женске, има врло добро уређена полугимназија, у којој је радило 10 наставника са 78 ученика, и виша девојачка школа у којој је радило 5 наставница са 59 ученица. У градовима и селима по вилајету било је претпрошле школске године: 32 основне школе у којима је 52 наставника радило са 1549 ученика и ученица. Као и у солунском вилајету, и школе у овом вилајету су редовно радиле преко целе године, и рад је у њима завршен редовним испитима, који су показали да је у њима било успеха.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

У косовском вилајету с ову стране Шара и Качаника имали смо и до 1893. године нешто школа по главнијим варошима, а с ону страну Качаника, у скопљанском санџаку, некако се таворило с једном основном школом и дворазредном гимназијом. По другим местима се покушавало да се школе отворе, али без успеха, ма да су ти покушаји стајали много напора и жртава. У понеким местима су се више тајно скупљали ученици, да се уче бар основама писмености. Тек од те године почињу се отварати српске школе на основу ираде, којом је допуштено нашим сународницима да могу, саображавајући се у томе прописима турских закона о просвети, отварати своје народне школе. Данас у Скопљу имају наши сународници врло добро уређену полугимназију с три разреда, учитељску школу, у коју се, по потреби, примају свршени ученици IV разреда гимназије, још имају у Призрену богословију а у Плевљу полугимназију. У ова је три завода радило 32 наставника са 318 ученика. За више васпитање девојчица које су свршиле основну школу има 3 школе у којима је радило 7 наставница са 103 ученице. Грађанских је школа по градовима било 4 са 11 наставника и 110 ученика. А број основних школа попео се у овој 1902/3 школ. години до 158, у којима је радило 230 наставника-ца са 5972 ученика и ученице!

Кад се сведе рачун о резултатима, постигнутим за ових последњих десет година (1893—1903) на пољу рада за школу, добија се ова слика: *Наши сународници у Маћедонији и Ст. Србији имају данас: 6 средњих школа са 60 наставника и 524 ученика; 5 девојачких школа са 18 наставница и*

212 ученица; 6 грађанских школа са 16 наставника и 151 учеником; 204 основне школе са 303 учитеља, или: 220 школа са 409 наставника и 8902 ученика и ученице.

Да ли говор ових бројева оправдава она тужна пренемагања политичких лицемера у „Вечерњим Новостима“ о некаквом тобожњем слому у нашој националној политици или их, напротив, лишава свакога основа и оправдања, о томе нека пресуђују читаоци. Ми држимо да имају разлога бити њима у најпотпунијој мери задовољни сви који умеју о народним нам задацима да мисле правилно и без задњих намера. Њима се ми и обраћамо овим бројевима, који, боље него ишта друго, утерују у лаж тврђење да „данас на југу стојимо горе него ли пре тридесет година.“

2. Ни у црквеном погледу није био положај наших сународника повољан. Па не само што није био повољан, него је био, на против, врло бедан. Што је од словенскога живља у Маћедонији остало верно патријаршији, морало је да трпи самовољу грчких владика, да у црквама слуша, место своје словенске, туђу грчку службу, а своју децу да шиље у грчке школе, да се тамо однарођују запајајући се грчким духом. Па ни то није све што је чинило врло мучним положај словенске паствe „васељенске“ патријаршије. Грчка искључивост је лишавала, као што смо већ једном нагласили, Словене и свих других права, која су Грци у обилатој мери уживали. У градским општинама прву су реч водили Грци, и ако су у већини градова, као на пример у Скопљу, били у незнатној мањини; у мецлисима су с тога као преставници Словена патријаршиста

седели Грци, који, као турски измећари, никад нису имали срца за невоље Словена. А кад се има на уму улога општинâ у Турској и владика и њихових преставника у мецлисима, може се појмити, како је и колико је незаштићен био положај Словена, што осташе верни патријаршији. Подносити га, њима није било лако, нарочито ни с тога, што је за њих морао бити врло примамљив положај оне им браће која одоше егзархији под окриље и која су имала *све,* док они нису имали *ништа.* Словени егзархисте имали су и *своју* школу, и *своју* цркву, и *своју словенску* службу у њима, и *своје* општине, и *своје преставнике* у мецлисима. Имали су, већ смо то напоменули, све што им је, према приликама у Турској, било потребно да се, с једне стране, отму испод јелинизаторскога утицаја грчких владика и да, с друге, буду колико толико заштићени од турске самоволе.

И ако је ништа у оваквим приликама чудновато, збиља је чудновато то, како су се Словени патријаршисте могли отети примамљивој снази овога поређења између положаја својега и своје браће што прићоше егзархији? То се чудо не би могло ни објаснити ни разумети, ако би се узела као утврђена истина, што Бугари не престају тврдити, да су Словени у Мађедонији *генетички* Бугари, као и они у Тракији и Бугарској. Шта би их, ако је ово истина, држало у заједници с грчком патријаршијом која их *лишава свега,* и уздржавало да не прићу егзархији, која им, као чисто *бугарска* установа, *пружа све?* То се питање намеће само собом, кад је реч о црквеном положају Словена-патријаршиста у Мађедонији, који је, збиља, у сваком погледу

бедан. И одговор, који је једино могућан на овако постављено питање, није и не може бити повољан по Бугаре и њихове националистичке претензије.

Како смо, у почетку свога рада у Мађедонији, упућени били на Словене што осташе верни патријаршији и на сурадњу ове последње, морали смо водити рачуна о свима овим тешкоћама, које су потекле отуда, што су државници од пре тридесет година испустили били руководну улогу у борби Словена против јелинизаторскога утицаја грчких владика. Те су тешкоће дакле — наслеђене последице њихових погрешака у доба, у које је, по „Вечерњим Новостима“, „српска ствар на југу стајала боље, него ли данас.“ Нашим је сународницима у Мађедонији и у Старој Србији било тешко трпети зле последице овакога им бедногa црквенога положаја, али су их *морали* трпети, иначе би морали напуштати патријаршију и прилазити егзархији. Налазећи се у оваком процепу, наши су сународници поодавно почели помишљати на то, како да се извуку из њега и да бар ублаже тешкоће које су морали да подносе. Али је било врло тешко наћи за овај проблем солуцију која би, одговарајући даним приликама, задовољавала у исто доба и њихове потребе. Истицане су неколике солуције, али се ниједна није показала таква да би се могла примити. Ни за једну није било припремљено земљиште; оно се могло припремати само радом кроз школу, а њих није било све до 1893. године. Тек од како су се по Мађедонији почеле отварати српске школе, настала је могућност и за рад на солуцијама, којима би се нашим сународницима олакшао црквени положај.

Једини пут, који нам је остао отворен после раније учињених погрешака и омашака, водио је компромису с патријаршијом, коју је ваљало, у подесним моментима и подесним аргументима, склањати, а по потреби и приморати, да се одазове молбама наших сународника који су желели имати Србе за своје црквене поглаваре. Тим путем идући, ваљало је поступно радити на томе да се у епархијама, где је радом кроз школу створен терен за потребан народни покрет, за црквене поглавице бирају Срби.

Тим је путем пошао г. Ст. Новаковић, тадашњи министар председник, 1896. године, када је смрћу призренскога митрополита Мелентија, Грка по народности, отворено било питање о његову наследнику. Г. Новаковић је прихватио онај силан покрет народни у рашко-призренској епархији, манифестован у жељи, да Грка на владичанској столици замени Србин. Подржан акцијом српске дипломације, коју је одсудно помагала и руска дипломација, тај је народни покрет крунисан био успехом: патријаршија се видела принуђена одазвати се жељама народним и изабрати за митрополита рашко-призренске епархије Србина, пок. митрополита Дионисија.

Кратко време после овога успеха, крајем те исте 1896. год., умро је био и скопаљски грчки митрополит Методије, те је његовом смрћу отворено чувено скопаљско владичанско питање, чије је решење, повољно по наше сународнике, било врло мучно: није се њему противила само патријаршија, него и скопаљски Гркомани, помагани и грчком дипломацијом из Атине, и егзархисти у Скопљу, по-

магани преставницима егзархије у Цариграду, бугарском дипломацијом и бугарским јавним мњењем. Нити је патријаршији лако било напустити Скопље. нити је егзархији лако било гледати, поред свога митрополита у Скопљу, Србина као патријаршијског митрополита. Са својих тачака гледишта, која су искључиво националистичка *грчка* и *бугарска*, и патријаршија и егзархија су имале права, и са њима удруженим тешко је било извојевати победу скромним и оправданим жељама наших сународника у скопаљској епархији, да имају Србина за духовног поглавицу. Па ипак су све тешкоће савладане и успех жељама Срба у скопаљској епархији обезбеђен. Заслуга за то припада кабинету г. Ђ. Симића, који је за своју акцију у том питању умео задобити одсудну потпору руске дипломације и с патријаршијом удесити познати компромис, по коме је архимандрит Фирмилијан избором св. синода упућен био у Скопље најпре као администратор епархије, коме је у кратком року, а под јемством руске цариградске амбасаде, обезбеђен био и избор за митрополита. Колико је било тешко постићи овај успех, то се најбоље видело по страховитој бури која се око и због овога питања подигла у Бугарској. Какве су биле ове тешкоће и у чем је значај овога успеха, о томе је било доста говора у нашој штампи, те није потребно на томе се више задржавати. На овоме је месту потребно, карактеристике ради, истаћи нарочито један факат: влада Dr. Мих. Вујића од 1901. год. затекла је ово питање нерешено, у истом готово стадијуму у коме га је радикална влада Ђ. Симића оставила. У међувремену од 1898—1901 год., када је по Србији жарио и палио пок. краљ

Милан, ништа се није могло учинити да се реши ово питање, ма да му је поменутим компромисом с патријаршом обезбеђено било повољно решење. Јемство за овакво решење била је руска дипломација, и кад се зна, како је она гледала на режим Dr. Владана Ђорђевића, лако је разумети, зашто је ово питање остало за све његово време нерешено. Влади Dr. Мих. Вујића пошло је за руком, да и то питање скине с дневног реда посвећењем митрополита Фирмилијана.

Несрећна судбина наших сународника у Турској хтела је да оба ова Србина митрополита не буду дуга века. За митрополитом Дионисијем отишао је у гроб и митрополит Фирмилијан. Митрополита Дионисија је заменио опет Србин, данашњи рашко-призренски митрополит Нићифор, а на место пок. митрополита Фирмилијана изабран је и посвећен митрополит Себастијан. Начином како су оба ова избора извршена показано је на очигледан начин, да је питање о Србима митрополитима у ове две епархије начелно решено у корист српску. А не треба, уз то, губити из вида ни факат: да се патријаршија, и при избору велешко-дебарскога митрополита, морала руководити потребом да изабрани митрополит зна језика своје паствe, како би јој могао бити у свему близак. Тежња наших сународника, да се о њима и њиховим религиозним потребама води у патријаршији озбиљна рачуна, пробила је себи пут и стекла признања.

Сва су ова факта значајна и сама по себи, али им значај увећава још више и та околност: да је српска дипломација, прихватајући покрет наших сународника у Турској изазван жељом да

имају Србе за своје духовне поглаваре, увек имала одсудну помоћ руске дипломације и да тој помоћи управо има да захвали, што су сва ова црквена, као и ранија школска питања, решена повољно по српску народну ствар у Маћедонији. А то је најбоља потврда уверењу, *да се руска дипломација не руководи више сан-стефанским традицијама, него да тежи да у своме држању према балканским Словенима буде* **подједнако праведна.**

Читаоцима остављамо да пресуђују да ли наши сународници у Маћедонији стоје у црквеном погледу данас боље или горе, него ли пре тридесет година.

3. Кад је реч о нашој националној политици, не сме се губити из вида да се она не огледа само у резултатима, постигнутим радом на пољу школском и црквеном. До ових се резултата у тако кратком размаку времена не би могло доћи, да су наши сународници у Ст. Србији и Маћедонији остављени били у овом раду самима себи, без помоћи наше дипломације, која га је морала прихватити, подржавати и потпомагати. Требало је времена и смишљена рада да се народ у тим странама отргне из апатије, у коју је пао услед толиких тешкоћа, што га, нарочито после наших ратова с Турцима, почеше притискивати са свих страна. Ни на какву се јачу дипломатску акцију није могао ни помишљати, док се у самом народу нису пробудиле тежње, да своју децу васпитава у својим народним школама и у народном духу и да за своје црквене старешине има, у место туђинаца Грка, људе своје крви и језика. Тек кад се, под утицајем тих пробуђених тежња, јавио у народу покрет за српске школе и

Србе митрополите, могла је и морала іе наша дипломација да се заложи старањем, да наши сународници и добију оно што желе и за чим теже. Остављени самима себи, без помоћи наше дипломације, која није ни могла ни смела бити равнодушна према оваком покрету, мучно би наши сународници успели видети своје тежње задовољене и своје жеље остварене. Али је истина и то, да би дипломатска акција ма како иначе била смишљена и енергична, у напред била осуђена на неуспех, да се није наслањала на јак покрет у народу, чије су јој тежње и жеље указивале праве задатке, на којима је позвана била да ради. Дипломатска акција, која се врши без учешћа масе народне, лако се измеће у *дипломатисање* које се своди на измену нотâ. Нарочито је у приликама, какве су у Турској, такво дипломатисање у напред осуђено на неуспех.

Сматрали смо да је потребно скренути на ово пажњу поглавито с тога, што у нас врло често бива да чак и људи добрих намера, искрених побуда и чистога патриотизма хоће да погреше, па да дипломатској акцији, у којој се у дано време и у даним приликама огледа наша национална политика, произвољно постављају задатке, независно од народа који треба да јој је ослонац и чије жеље и тежње треба да јој одређују правац и указују средства. Кад се то изгуби из вида. дипломатској се акцији могу постављати задаци, за које јој не достижу средства, јер и сама акција нема поузданога ослонца у народу. Радикалне су владе увек водиле рачуна о потреби овакога ослонца; што год су предузимале у намери да помогну нашим сународницима предузимале су са њиховим живим учешћем; наша ди-

пломатска акција ишла је за народом, чијим се жељама и тежњама инспирисала и руководила и за које је умела обезбедити симпатије руске дипломације. Енергично њоме помагана у свима крупним питањима, наша је дипломација успевала да, повољно их решавајући, нашој народној ствари у Ст. Србији и Маћедонији обезбеди на пољу црквенога и школскога рада резултате, с којима можемо бити потпуно задовољни, јер показују огроман напредак према стању у каквом су се налазили наши сународници, не пре тридесет, него само пре десет година.

Није се политичка акција радикалних влада у Србији ограничавала само на то, да помаже црквене и просветне потребе наших сународника у Турској. Напоредо са старањем да им се на пољу црквенога и просветнога рада обезбеде погодбе које би их чувале од однарођивања, ишло је и старање да се наши сународници ослободе с једне стране притиска арбанашких зулума, а с друге последица рђаве турске администрације.

И сувише добро је познато бедно стање, у коме се налазе наши сународници у Ст. Србији и северо-западним странама битољскога вилајета, где су они у додиру са арбанашким живљем. Арбанашким зулумима нема бране, као што ни Србима у тим странама нема нигде заштите. Политика повлађивања Арбанасима довела је до страховитих последица, од чијега притиска пате у првом реду Срби, а у другом и — турски интереси. Најглавнија је међу њима што је углед турских власти, а са њим и њихова моћ, сведен на нулу; њихови преставници нису у стању радити ништа против арбанашких зу-

UNIVERSITY OF MICHIGAN

лумћара који могу чинити што хоће, без страха да ће за своја недела коме одговарати; ако им не подноси да зулумћарима буду јатаци и савезници, преставници власти морају да се повуку у улогу равнодушних посматрача, јер иначе губе положај. Услед тога је у овим странама потпуна анархија, која чини да је живот Србима до неиздржљивости несносан, те ови, напуштајући своја имања, сваком годином све чешће траже спаса у емиграцији. Страховите су последице којима српско племе води ово стално и поступно нестајање Срба из класичне им постојбине. Кад су оне постале тако очевидне, да су већ почеле бити у очи, Србија се морала ангажовати, да својом дипломатском акцијом покуша издејствовати за Србе у овим странама јачу заштиту, тражећи да се арбанашким зулумима стане на пут мерама, којима би се Арбанаси укротили, властима повратио углед и моћ, а законима обезбедила тачна и праведна примена. Нису све владе биле једнаке среће у овој акцији. Почета са врло великом енергијом у 1898. години, наша дипломатска акција против арбанашких зулума завршена је крајем исте године познатом мисијом Саадедин-паше, којом је она сасвим [illegible]играна. Све наде које су везиване за њу пропа[illegible]у; Србима у Ст. Србији обладала је [illegible] апатија, а Арбанаси су се после [illegible] осмелили. Тада су се, почетком 1899., [illegible] познати зборови, од којих је нај[illegible] у Пећи, после којега су се десили [illegible] у Заглавици и у Митровици. Анар[illegible]бији достигла врхунац, док није у [illegible] у познатим догађајима у Кола-

Не могући бити равнодушна ни према овим догађајима, који су се одигравали на домак нашој граници, ни према ојачаној емиграцији, тадашња влада д-р Мих. Вујића морала је предузети енергичне кораке да се дефинитивно стане на пут овој анархији у Ст. Србији. Одсудно помагана руском дипломацијом у Цариграду, влада д-р Вујића успела је, да захтеви, које је поставила била као задатак својој акцији у овом питању, буду задовољени. Преставници турских власти, мутесарифи приштевски и сјенички и кајмакам митровички, који су се компромитовали као саучесници арбанашки, били су смењени; гарнизони у овим крајевима били су ојачани батаљонима из Анадолије под командом енергичнога Шемси-паше, који је умео задати Арбанасима страх и довести их у ред; похватани су, па неки осуђени, а неки протерани, најглавнији арбанашки зулумћари, од којих је наш народ пропиштао; јаче заинтересована положајем Срба у Ст. Србији и значајем питања о њиховој судбини, руска је влада, ради јаче заштите српскога живља и српског интереса, основала у Митровици свој консулат, чији је први шеф, незаборављени Шчербина, главом платио своју преданост дужностима рускога консула у Ст. Србији.

Све су то били плодни резултати дипломатске акције против арбанашких зулума за време владе Dr. Вујића. *Ово је било први пут, после два раније узалудна покушаја, да је наша акција у корист Срба у Ст. Србији крунисана била успехом.*

Ма да се овом успеху, нарочито ако се сравни с ранијим неуспешним покушајима, не може одрећи значај, ипак се влада Dr. Мих. Вујића није тиме

задовољила. Успех је био стваран, али су мере, којих се турска влада, принуђена нашом акцијом, морала прихватати, биле палијативне: њима се зло привремено ублаживало, они се узроци нису уклањали, који су га изазивали. Срби су збиља дахнули душом, кад су видели, како се смењују мутесарифи и кајмаками, хватају и прогоне арбанашки зулумћари, обуздавају необуздани Арбанаси; стање се, неоспорно је, поправило било толико, да је почело бивати сносно. Али је важно имати на уму тај факат, да је народ јемство за трајност овога поправљеног стања гледао, не у готовости турских власти да чувају бар у будуће свој ауторитет, него у — руском консулату, који је основан ради тога, да бди над његовом безбедношћу. Народу је, осим овога, требало обезбедити и друга јемства, да се зло неће повратити.

Многобројни су узроци, због којих је стање наших сународника у Старој Србији и у Маћедонији несносно, али се сви они могу свести на ова три главна извора:

1. У опште рђава турска администрација, заснована на разлици верâ, мухамеданске и хришћанске, и на разлици односâ између победилаца који управљају и побеђених који се сматрају као „раја,“ недостојна да са својим господарима ужива у држави иста права;

2. Немар да се тачно и праведно примењују закони који су у важности, због чега су они, како данас стоји са њиховом применом, „мртво слово на хартији:“ нити их у што зарезују они који су позвани да их примењују, још мање о њима воде рачуна они чијој самовољи треба да је у њима брáпа,

нити „раја“ може у њима да нађе заштите за своја права;

3. Повлађивање Арбанасима, чијим зулумима нема границе због политике које се према њима у опште држи Турска.

Прва су два од ових узрока опште природе; од њихових последица трпе готово у подједнакој мери сви хришћански поданици Турске, ма у ком делу царевине живели; трећи је специјалне природе и од његових последица трпе с тога само крајеви, у којима је славенски живаљ у додиру с арбанашким. Отуда је стање наших сународника у Старој Србији и у северно-западним крајевима битољскога вилајета несравњено теже и мучније, него ли у осталим деловима Маћедоније.

Да би се, дакле, стање хришћана у Ст. Србији и у Маћедонији могло стварно поправити, ваљало би сва зла, од којих они данас трпе, пресећи у њихову извору. Јер докле год ови извори остану нетакнути, ни зла неће и не може нестати: палијативама сад се могу тешкоће и у неколико и привремено ублажити, али ће оно остати увек у *латентном* стању, готово да се јави, као приликом колашинских догађаја под утицајем најнепредвиђенијих околности и да узме облике тако страховитих размера, према којима би нама, слободној браћи, било апсолутно немогућно остати у улози равнодушних посматрача. Влада Dr. Мих Вујића није с тога застала била на постигнутом успеху у акцији против арбанашких зулума, изазваној колашинским догађајима, него је одмах пошла и корак даље, постављајући својој дипломатској акцији нове и пространије задаће, у жељи да се дође до пого-

даба, које би обезбеђивале сноснији живот не само нашим сународницима, него у опште хришћанима у Турској.

Имајући на уму набројане изворе свих зала, која је требало радикално пресећи, а руковођена овом жељом, влада Dr. Мих. Вујића упутила је у септембру 1902. године свога цариградскога посланика, да једном опширном и енергичном нотом упозна В. Порту са ситуацијом у Ст. Србији и северозападној страни Маћедоније, где је словенски живаљ у додиру с арбанашким, и да јој том приликом, у интересу добрих суседних одношаја и мира на Балканском Полуострву, скрене пажњу на потребу ефикаснијих мерâ којима би се поправило стање наших сународника у тим странама. Једној би од ових мера био задатак: *обезбедити, у интересу и саме Турске, као и хришћанских јој поданика, правну и праведну примену данашњих закона;* другима — *побољшати данашње стање реформама*, за које би се, с позивом на чл. 23. Берлинскога Уговора, нашло да су подесне. Први би се задатак могао постићи: *1. разоружавањем Арбанаса* или, ако би то било Турцима ма из којих разлога немогућно, онда *допустити и хришћанима на основу права једнакости признатога им Хати-хумајумом од 1856. године, да могу слободно носити оружје*, како би се имали чиме бранити у случајима, кад се власт покаже неспособна да им укаже дужну заштиту; *2. смењивањем и кажњавањем* представника власти који су се компромитовали или невршењем закона или везама са зликовцима Арбанасима, замењујући их чиновницима спремним, савесним и енергичним с упутствима да се имају старати искљу-

чиво о тачној примени закона, без обзира на народност и религију; *3. појачањем гарнизона*, нарочито у средиштима где су силни Арбанаси, са енергичним командантима и задатком да буду увек на помоћи властима, кад им затреба војничка сила да Арбанасе натерају покоравати се законима. А да би се могао извести и други задатак, *побољшање данашњег стања*, указивано је на неодложност потребе да се заведу: *1. административно-судске реформе* којима би се ишло на то, да се јачим, броју становништва сразмерним учешћем хришћанскога елемента у суђењу и у администрацији обезбеди праведна примена закона, пред којима треба да су једнаки сви поданици Султанови; *2. аграрне реформе* којима би се хришћани спасли од самовоље и зулума приликом одмеравања и прикупљања трећине и десетка.

Овако обележено гледиште тадашње српске владе на ситуацију у Ст. Србији и Маћедонији и на начин како да се она, не реметећи ни интегритет турске царевине ни суверена права њезина владара, побољша, нашло је на потпуно одобрење руске дипломације, која је, после реферата који је цариградски руски амбасадор г. Зиновјев поднео те јесени усмено цару Николи II у Ливадији, прихватила као основу за своје гледиште на питање о реформама у Маћедонији у Ст. Србији формулу: *statu quo amélioré par des reformes*. Кад је доцније у децембру гроф Ламсдорф походио Београд, поднесен је био г. Чарикову, тадашњем руском посланику (не од стране тадање владе), а на његов захтев, један мемоар коме је горње гледиште изложено, објашњено и допуњено. У том је мемоару

указано, с обзиром на Критски Статут, на који упућује 23. чл. Берлинскога Уговора, и на Халепску Конвенцију, на потребу да би административно-судске реформе требале да обухвате ове мере: 1. измене у саставу меџлисâ, у којима би се хришћанима обезбедило учешће, ако не за сад сразмерно броју становништва разних народности, а оно бар равно учешћу које имају мухамеданци; 2. на основи принципâ самоуправе проширен делокруг општинâ, на које би се, поред осталога, пренело право прикупљања пореза; 3. реорганизација жандармерије, изведена у смислу горе изложених тежња, и пољске полиције у смислу мера које су се, пре извесногa броја година, опробале у битољском вилајету и показале као добре и корисне; 4. хришћанима обезбеђено право да могу бити чиновници, ако би испунили услове предвиђене нарочитим законским одредбама, и да могу на своме језику подносити властима потребна акта; 5, реформа нуфуса кроз које би се, у свези с горњим реформама, имала да призна и српска народност; 6. европска контрола над извођењем свих ових рефорама, слична контроли коју већ врши у Цариграду Европска Комисија за прибирање државних прихода.

О овоме се гледишту водило рачуна не само у јесен 1902. године у Ливадији, него у зиму те године у Бечу, куда је гроф Ламсдорф, после посете у Београду и у Софији, пошао да с грофом Голуховским измења мисли о ситуацији на Балканском Полуоству и о основама за заједничку руско-аустријску акцију у питању о реформама. И као што се по том видело по фебруарској руско-аустријској реформној ноти, за ову је акцију усвојена, као

основа, формула: одржати непромењен територијални statu quo, али побољшан реформама административним и аграрним, које је влада Dr. Вујића изнела још у септембру, у упуствима своме цариградском посланику, са чијом су садржином упознати били преставници руске дипломације и у Београду и у Цариграду. Ако фебруарском руско-аустријском нотом нису биле обухваћенн све мере, на које смо ми полагали, прихваћене су бар неке, али је још у њој наглашено, да ће се ова основа, према потреби, поступно проширивати.

Није ни време, а није ни прилика, да се на овоме месту и сад упуштамо дубље у развој реформне акције и да указујемо, какву је улогу у њој играла српска дипломација, нарочито од дана, кад је радикална влада поново прихватила управу државних послова у своје руке. Нагласићемо само толико, да се за све време од децембра 1902. па до јесени прошле године у овом правцу није ништа предузимало и да су се тек с јесени прошле године настали предузимати кораци, којима се ишло на то да се у развоју реформне акције осети и наш утицај и да се води озбиљна рачуна и о нашим потребама. И као што мислимо да српски родољуби могу бити задовољни учешћем које је влада Dr. Вујића имала у почетку, кад су се полагале основе за реформну акцију, тако смо исто уверени, да ће они имати пуно разлога да буду задовољни и учешћем, које је, у њеном развоју, имала данашња радикална влада, кад дође време да се о овом учешћу може говорити. У осталом већ и сам данашњи међународни положај Србије показује да је наша отаџбина а с њом и наша народна мисао на добром путу.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

4. Ако није време говорити о развоју реформне акције и о нашем учешћу у њој, потребно је задржати се с неколико речи на питању, како данас Србија стоји у међународном погледу. И збиља, после свега што се десило прошле године, потребно је застати пред питањем: да ли Србија у овом погледу ужива више гласа, него ли што је имала пред 29. мајем, за време владе покојног генерала Цинцар-Марковића? Да ли се на Србију данас више полаже, него ли што се полагало на њу за време режима, који су „Вечерње Новости“ хвалама у небо дизале? Да ли Србија, националном политиком, какву данас води, боље одговара српским идеалима, него ли у доба, за којим уздишу олињали стубови прошлих реакција, окупљени око „Вечерњих Новости“? Ова је питања довољно само поставити, па да се већ по њима види одговор, који се сâм собом казује. И у Српству и на Балкану и у Европи Србија је данас фактор, на који се доста полаже и с којим се мора озбиљно да рачуна. Сравните шта и како данас пишу о Србији и о стању у њој сви српски листови ван наших државних граница с оним шта су и како писали о њој пре 29. маја, па ћете се уверити о грдној разлици, која боље него ништа сведочи о угледу Србије у Српству. Не разликују се много од писања српских листова ни најугледнији словенски, а нарочито руски листови. У свима њима ужива пуно поверење начин како се данас у Србији води национална политика, која наплази на пуно одобравање и свих сила које се, у свом држању према догађајима на Балкану, руководе принципом „Балкан балканским народима.“

Кад би се поставило питање о том, чиме ли је Србија заслужила ово поверење, једини одговор који би се на њ могао дати гласио би: — својим скроз коректним држањем и смишљеном националном политиком. Углед који Србија има у Српству и Словенству, поверење које њезино држање улива великим силама, то су резултати националне политике последњих радикалних кабинета. Са њима искрени родољуби могу бити у толико више задовољни, што су они постигнути у приликама, за које се никако не може рећи да су биле повољне.

Први радикални кабинет, који је постао као израз нове парламентарне ситуације у Србији, образован је баш у доба, кад је у Маћедонији, услед неуспелога устанка, владала пустош и кад се у Европи озбиљно расправљало питање о новим реформама којима би ваљало поправити стање хришћана у Турској. У Маћедонији и Ст. Србији је положај наших сународника био бедан; њихове патње морале су будити и код нас, као и код Бугара, живо саучешће; на граници турско-бугарској прскале су варнице и претиле пожаром који би могао захватити и Србију и Црну Гору. Ако је у почетку прошле године било потребно, изгледима на благотворне последице реформама, обухваћених фебруарском руско-аустријском нотом, утицати умирујући на становништво у Маћедонији, да се не би поводило за амбицијама револуционара; у јесен се, после ове пустоши, а пред изгледима на могућност овакога пожара, осећала још јача потреба, да се ефикаснијим мерама приступи поправци стања у сва три вилајета како би се избегао овај пожар, чије би последице могле бити кобне по балканске

народе. Састанак царева у Мирцштету, октобарска реформна нота, покушаји турски да је изиграју — то су били догађаји који су испуњавали ово доба и изазивали страховања од евентуалних заплета на Балканском Полуострву. Напоредо с овим догађајима на Крајњем Истоку се ситуација све више замршавала, док се није најзад у јануару дошло и до рата руско-јапанскога, који је морао силно утицати и на ток догађаја на Балканском Полуострву и на расположење међу балканским Словенима, који у јачини Русије гледају погодбу за своју националну безбедност. Што је балканску ситуацију чинило нарочито мрачном, то је суревњивост која је, у току рада на практичној примени октобарских реформама, избила међу великим силама и која као да је казивала да њима није толико стало до балканских Словена, колико до својих интереса.

Каква је расположења изазвала оваква ситуација, и у чем се гледао спас балканских народа од евентуалних њезиних последица, то се види по овим редовима, што је у то доба писао један угледан наш родољуб:

„Најближа будућност прикривена је, због прилика у којима се налази данас Балканско Полуострво и изукрштаних интереса великих сила који се везују за судбину турске царевине, језиве за све балканске Словене, како за оне који се, живећи у ропству, одушевљавају ослобођењем као својим најдражим идеалом, тако и за оне који, уживајући плодове слободе, имају дужност помоћи својим потиштеним сународницима. Слободне балканске државе не би смеле, баш у свом властитом интересу, трпети без протеста невоље којима су њихови су-

народници у Турској изложени. А те су невоље и велике и разнолике, јер су последице стања које је данас постало до неиздржљивости несносно. Поступно истребљивање славенскога елемента, чему води његов данашњи положај у Маћедонији, где се отпочела у велико примењивати политика која је тако силно ослабила српски живаљ у Ст. Србији, може бити од користи само завојевачким тежњама оних који у нашој пропасти гледају погодбу за своју политичку превласт.

„Налазећи се пред истим опасностима, и Србија с Црном Гором и Бугарска дужне би биле да се почну ослобођавати историјскога атавизма, који међу њима изазива и подржава вечито супарништво, и мислити о томе, како да у међусобном споразуму потраже начин, којим ће, без повреде посебних, најбоље моћи очувати своје заједничке интересе на Балканском Полуострву. Супарништво им паралише снагу која би сва скупа једва била довољна да послужи као брана против туђинских прохтева и као гаранција за побољшање збиља жалосне судбине њихових сународника у Турској. И стање у коме се данас налазе наши сународници у Старој Србији и Маћедонији, и прилике које могу бити од утицаја на њихову даљу судбину, и посебни интереси слободних држава балканских — све то упућује на политику која би, заснована на споразуму, а ослоњена на Русију и преко ње на силе чији се интереси не сукобљавају с интересима словенским на Балканском Полуострву, тежила да слободне балканске државе славенске увек буду готове заложити се заједничком акцијом за праведну ствар својих сународника у Турској. Ако се

UNIVERSITY OF MICHIGAN

само призна, да је потреба заједнице и споразума слободних словенских држава балканских неопходна погодба и најпоузданије јемство колико за стварну поправку стања у Маћедонији и Старој Србији, толико и за обезбеђење словенских интереса на Балканском Полуострву, изгледа да не би било тешко споразумети се о основама за овакву акцију. Пред изгледима на крупне опасности које су врло могућне, балканске словенске државе треба само да се одреку тежња за територијалним проширивањем у области која је међу њима спорна, у толико пре што њихово супарништво помаже да се у њој одржава и погоршава стање које је већ до неиздржљивости несносно и с тога по словенско становништво у њој врло опасно. Да би се ово стање поправило бар толико колико би било довољно да постане сносно, потреба је првога реда настати да се, у смислу 23. чл. Берлинскога Уговора, обезбеди примена што ширим и што стварнијим реформама којима би се стало на пут данашњој анархији, учврстио правни поредак, заснован на поштовању закона једнаких за све Султанове поданике и зајемчиле свакој народности, уз поштовање националне индивидуалности, погодбе за културни развитак.“

Да су меродавни фактори у Србији били расположени за рад у овом правцу, сведочи и беседа којом је Његово Величанство Краљ Петар I отворио био јесенас седнице Народне Скупштине и адреса којом је народна скупштина одговорила на престону беседу. Жалити је јако, што у то доба у Бугарској није било довољно готовости да се приђе размени мисли за споразуман рад. По извесним меродавним изјавама, које су у то доба публиковане,

чак је изгледао да се у Бугарској споразуму са Србијом претпоставља непосредно споразумевање с Турском, јер се на тај начин мислило да се маћедонском питању може боље дати и очувати искључиво бугарски карактер. Мисија Начовића као да је била израз ових погледа, за које се у напред могло знати, да не могу повести никаквим корисним резултатима чак ни за бугарску народну ствар.

Данас је и у овом погледу стање измењено на боље и, овакво какво је, оно одговара погледима нашега угледнога родољуба, који је врло добро схватио био још јесенас, какве треба да су основе наше данашње националне политике. Српско-бугарско зближење, крунисано владалачким састанцима, примљено је са симпатијама свуда, где се Јужним Словенима жели добро, јер се у њему гледа не само погодба за обезбеђивање њихова опстанка и националних им интереса, него и јемство за одржање мира на Балканском Полуострву. Овоме се резултату наше националне политике радују сви пријатељи Јужнога Словенства; против њега ријају, да му значење умање и компромитују, само они који нерадо гледају самостално развиће и мирно напредовање балканских Славена. Њима су у индат прискочиле и „Вечерње Новости“ јадиковањем о слому у нашој националној политици, јадиковањем које је у толико карактеристичније, што је у апсолутној супротности и с надама које данашња наша национална политика изазива у свему Српству и с одушевљењем којим се она предусрета у свему Словенству.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

V

Говор факата и датума.

Који су од читалаца поредили ове наше чланке с онима, у којима су „Вечерње Новости“ „доказивале“ да је наша национална политика доведена до слома, могли су запазити међу њима једну врло значајну разлику која готово бије у очи. Немајући факата којима би потврдиле своја јадиковања о слому у нашој националној политици, „Вечерње Новости“ су недостатак факата замениле декламацијама и отужним понављањем лицемерних фраза̂ о „напуштању“ позиција и „губљењу“ тековина које нисмо ни имали; ми смо се, на против, избегавајући све што не иде у прилог ствари о којој је спор, ограничавали само на то, да износимо гола факта. Тако смо чинили с тога, што нисмо ни узели перо у руке да бацамо прах у очи читалачкој публици, него да лишимо основа она лицемерна пренемагања о некаквом тобожњем слому у нашој националној политици. Ова пренемагања у толико су одвратнија, што су пала у доба, кад им је најмање оправдања и што су потекла од оних индивидуа, којима је њихова проблематична исправност и политичка и морална допуштала, да хвалама уздижу

оне режиме који су збиља водили слому и Србију и њену улогу у Српству. Нисмо потцењивали заборавност читалачке публике, па смо се с тога и ограничили на ређање факата, која су још свима свежа у сећању, потпуно уверени да ће она сама собом бити довољна да ставе ван свакога спора истину: да у нашој националној политици не само што нема слома, него да је она упућена правцем који наилази на одушевљено одобравање свих честитих родољуба у Србији и свих пријатеља Јужних Словена ван Балканскога Полуострва. Ако је кад год и било основа да се жалимо на начин како је вођена наша национална политика, таквих је основа најмање данас, и такве би жалбе најмање имали права да дижу против радикала „Вечерње Новости“ и њихови пријатељи, јер су они увек били стубови режима који су српску народну мисао, као измећари њезиних непријатеља, водили у пропаст.

Кад тврдимо да у нашој националној политици нема слома, него да је она шта више у стању да покаже и резултате с којима искрени родољуби имају пуно разлога да буду задовољни, то још не значи да ми тиме у исто време тврдимо и то, да је она увек само напредовала од доба, кад се код нас почело трезвеније мислити и озбиљније радити на заштити интереса наших сународника на југу од државних нам граница. Напротив. У развоју наше националне политике, нарочито у последњем деценијуму (1893—1903), није ишло све и увек како треба и како су то захтевали национални нам интереси. Да се о овим интересима увек водило рачуна колико је то требало, никад у нашој отаџбини не би били могући режими, које су пријатељи

UNIVERSITY OF MICHIGAN

„Вечерњих Новости“ придржавали и хвалама уздизали и за којима они и данас уздишу. Нису ови режими само трошили снагу народа у Србији сталним унутрашњим трзавицама које су нашој отаџбини убијале углед с поља, него су баш тиме врло штетно утицали и на стање наших сународника ван Србије, који су се, док су у Србији трајале унутрашње теревенке, осећали немоћни, напуштени, остављени својој судбини, без надâ које може да изазове и да подржава само изнутра јака и с поља угледна Србија. И баш зато што је ова истина и искуством осведочена, могло је и бити, да су, осим „Вечерњих Новости“ и њихових пријатеља, овакве режиме подржавали — непријатељи Српства и Јужнога Словенства. Знали су они шта чине, кад су хвалама обасипали, што је српски народ проклињао, као што је ван спора и то, да „Вечерње Новости“ такође знају шта раде, кад се, унисоно с непријатељима Српства, *данас* бацају дрвљем и камењем на нашу националну политику. Али ако они то знају, ни народ у Србији, а нарочито онај ван њених граница, није заборавио факта, који показују до очигледности јасно, *да је наша национална политика показивала напретка само онда кад у Србији није било* **неутралних** *режима, који нису ништа друго него* **лични** *режими.*

Треба ли овоме тврђењу потврде, ту је десетогодишња историја наше националне политике да га стварним фактима стави ван икаква спора. Факта имају свој говор, који постаје још јаснији и убедљивији, кад је поткрепљен — датумима. А ако бисмо тековине, стечене нашом националном политиком у последњем деценијуму, везали за датуме,

онда бисмо у њезиној историји добили неколике године, које се, над осталима, истичу као врло значајне. Да их поређамо:

Године 1893., за време владе ђенерала Саве Грујића, у којој је министар спољних послова био г. Анд. Николић, *наши сународници у косовском вилајету стекли су право да могу отварати своје народне српске школе* и са тим правом *легалну основу* за рад којим је имало да се припрема земљиште за решење питања о црквеном им положају.

Године 1895./6., за време партијске напредњачке владе г. Ст. Новаковића, *у рашко-призренској епархији* је, после смрти Грка митрополита Мелентија, *изабран Србин, Дионисије, покренуто је питање о признању српске народности кроз нуфусе,* и у целом косовском вилајету *изазва се у народу јак покрет да се писменим преставкама жали комисији за реформе.*

Године 1897., за време партијске радикалне владе г. Ђ. Симића, *наши сународници у скопаљској епархији добили су, после смрти митрополита Грка Методија, арх. Фирмилијана као администратора,* коме су, по компромису с патријаршијом и уз јемство руске дипломације, обезбеђени у скоро избор и посвећење за митрополита, а *наши сународници у вилајетима солунском и битољском стекли су право да могу отварати своје српске народне школе* и у тој су их години још отворили у знатном броју. О овим успесима не само што није ни у колико сметао те године *закључен српско-бугарски споразум,* него је тиме углед Србије, *коју је у свима овим питањима најенергич-*

UNIVERSITY OF MICHIGAN

није помагала руска дипломација, толико одскочио, *да су се Грци осетили принуђени понудити Србији споразум на основама врло повољним за нашу народну ствар*. Одсудна помоћ руске дипломације у питањима црквеним и школским показала је *да се она, у своме држању према балканским Словенима, одрекла сан-стефанских традиција у жељи да према свима буде подједнако праведна.*

Године 1901./2., за време владе д-ра Мих. Вујића, *посвећен је изабрани митрополит Фирмилијан* у пркос толиким тешкоћама које су овом чину истављали и Бугари и Грци и Турци. Те је године, поводом колашинских догађаја, *започета и* **повољно** *завршена наша дипломатска акција против арбанашких зулума у Ст. Србији*, а одмах после ње, и у свези с положајем наших сународника у Ст. Србији, *отпочета акција за реформе у Ст. Србији и Маћедонији.*

Године 1903./4., настављена је акција за реформе, напуштена за време владе ђенерала Цинцар-Марковића, у правцу указаном познатим упутствима од септембра 1902. године, и *односи са Бугарском регулисани су споразумом који је, санкционисан састанком у Нишу, наишао на одушевљено одобравање и у Српству и у Словенству.*

Ове године представљају у развоју наше националне политике време рада и напредовања, док, на против, године 1894/5, 1898 до 1900. и кратко [illegible] ђенерала Цинцар-Марковића, представ- [illegible] — нећемо да кажемо нерада (било је [illegible] — застоја. Ако би ови датуми поја- [illegible] побројаних факата, онда би из њих [illegible] ли ови закључци:

1. периоде рада и напредовање у нашој националној политици падају у доба кад су у Србији биле партијске владавине, а периоде застоја падају у доба неутралних т.ј. личних режима;

2. све тековине, стечене нашом националном политиком, осим избора и посвећења митрополита Дионисија на столицу рашко-призренскога митрополита, падају у доба, кад је управа државних послова била у рукама радикала.

Поуку из ових закључака нека изваде читаоци којима партијска мржња није мозак помутила толико, да не могу да виде даље од — носа.

О ДЕЧАНИМА

Питање о манастиру Дечанима

1. Збиља је већ крајње време да се запуше уста оним политичким лицемерима који ево већ више од годину дана како дижу галаму око овога питања без икаква обзира на то, хоће ли оваком галамом штетити националним интересима. Њима је главно клеветати, а ово им се „питање“ учинило за клевете врло подесан извор с тога, што својом деликатношћу везује руке онима који су свикли да о нашим националним интересима воде друкчију бригу, него ли ови лицемери којима није ништа свето. Овим лицемерима није било доста чак ни то, што је Народна Скупштина, као најпозванији судија, обавештена о овом питању извештајем комисије, састављене од чланова из свих скупштинских група, прешла преко њега резолуцијом која је обелоданила сву перфидију и лаж њихових клевета. Они су, и после те резолуције, наставили свој клеветнички посао, колико из мржње према Свет. Симићу, кога безразложно окривљују што је управа манастира Дечана предана руским калуђерима, толико и с привидним планом, да муте срдачност одношаја какви треба да су, нарочито у данашњим приликама, између Србије и Русије. Док се они нису тога посла прихватили, извесни бечки листови,

увек нерасположени према Србији кад је у њој добро, распростирали су о доласку руских калуђера у Дечане вести којима се ишло на то, да се осумњичи искреност рускога заузимања за судбину наших сународника у Ст. Србији. Од кад су тај посао узеле на себе „Вечерње Новости“ и њима слични органи јавнога мнења у Србији, бечки су листови престали доносити овакве вести. Нашли су међу Србима „родољубе“ којима подноси да их у овом послу одмене, па им је лакша и исходнија улога људи који трљају руке кад виде како им посао иде добро! И што нарочито вреди нагласити, то је факат: да су „Вечерње Новости“, по мигу из двора пок. краља Александра, почеле вршити овај клеветнички посао... Знате ли кад?... После убиства пок. Шчербине, првога рускога консула у Митровици, који је, предано вршећи своју дужност заштитника српске сиротиње раје, пао као прва жртва енергична настојавања руске дипломације да се Србима у Старој Србији обезбеди сноснији живот! Зар овако држање наших назови-патриота није и грешно и срамно? Грешно према светлој успомени пок. Шчербине који паде својој браћи да помогне; срамно, јер баца ружну, врло ружну сенку на нашу захвалност. Срећа је, што су „Вечерње Новости“ са својим штабом од пропалих политичара, усамљене у овом послу! Да тако није, ову би срамоту и грехоту имао да понесе цео српски народ; овако и грех и срам пада на главу ових пропалих политичара којима образ подноси да буду измећари у служби туђинским интересима.

Да пређемо на ствар, држећи се факата која званични документи стављају ван икаквога спора

UNIVERSITY OF MICHIGAN

и о којима се може уверити сваки коме је стало до истине у овом питању.

16-ог септембра 1902. године обратио се г. Сави Грујићу, тада посланику Србије у Цариграду, јеросхимонах Варсануфије, као преставник ћелије св. Јована Златоуста у Св. Гори, с молбом, која се почиње овако:

„Високопреосвећени Нићифор, митрополит рашко-призренски, удостојио је старца наше светозлатоустовске обитељи, јеросхимонаха Кирила, *позивом, да пошље неколико јеромонаха, јерођакона и монаха*, опробаних у трпељивости и другим монашким подвизима, *ради тога да би се установило опште жиће у запустелом Високо-Дечанском и Пећском патријаршијском манастиру.* Отац Кирило изабрао је подесне људе, од којих је један, *јеромонах Арсеније, већ приспео у Призрен ради прегледа поменутих обитељи и одређења броја братије* која би се, према садашњим приликама, могла у њима сместити.“

О овом позиву руских калуђера из ћелије св. Јована Златоустога и о доласку јеромонаха Арсенија у Призрен нити је дотле знало што посланство у Цариграду, нити министарство у Београду. Његово В. Преосвештенство митрополит Нићифор, по својој иницијативи и праву да се стара о манастирима у својој епархији, радио је што је налазио за добро, а ни посланство у Цариграду ни министарство у Београду *није о томе његову раду имало никаквих извештаја од свога приштевскога консула г. С. Аврамовића, који је, као што се после видело из доцнијих му извештаја, о овоме раду био добро обавештен.* Посланство наше у Цариграду

о свему овоме раду Њ. В. Пр.-ства митрополита Нићифора *прва* обавештења добија од оца Варсануфија који се г. С. Грујићу морао обратити с молбом, да „изволи саопштити овд. императорском руском амбасадору своје мишљење о предузећу Високопреосвећенога Нићифора.“ Ово су молили г. Грујића с тога што је г. Зиновјев, чијој су увиђавности Златоустовци, као руски поданици, оставили решење питања о своме доласку у Ст. Србију, одуговлачио да им дâ одговор, док не сазна о свему овоме мишљење српскога посланика. Пре него што би о овоме питању говорио с руским амбасадором, г. Сава Грујић је тражио за то овлашћење свога министра. Његово је пак мишљење било, да би добро било да се у наше скоро запустеле манастире Дечане и Св. Патријаршију неки број руских светогорских калуђера позове, јер би они умели да уведу ред у манастирима и да подигну запуштену економију. *Наравно да би се ови калуђери у свему покоравали старешини манастира и призренском митрополиту.*“

Као што се види по оградама које су чинили, и г. Зиновјев и г. С. Грујић држали су се у овом питању врло исправно: г. Зиновјев је свој одговор Златоустовцима везивао за мишљење српскога посланика с којим је желео у споразуму да ради; г. Грујић је, дајући начелно своје мишљење, додао ограду, по којој се види јасно, да је он мислио да се руски светогорски калуђери позову у наше манастире као *сабрања* под старешинством Србина игумана и под врховним надзором рашко-призренскога митрополита. Српска се пак влада, добивши акт г. Грујића, нашла *пред свршеним чином позива*

светогорских руских калуђера од стране рашко-призренскога митрополита, па је с тога, одговарајући на овај акт, морала водити рачуна: и о овом свршеном чину, и о исправном држању рускога амбасадора и о мишљењу српскога посланика. Али, осим тога, није ни могла ни смела изгубити из вида: ни стање у коме су се налазили српски манастири у Ст. Србији; ни невоље с којима су се они имали да боре, колико услед недостатка способних калуђера, толико и због општега положаја у коме се налази српски живаљ у тим странама; ни императивну потребу да се прибегава свима срествима којима би се српски народ чувао од истребљивања и расељавања; ни утицаје и верске и политичке којима се иде на то да се у овим странама упропасте и православље и Српство. И имајући све то на уму, тадашњи министар иностр. дела, г. д-р Мих. Вујић, *по реферату шефа консуларнога одељења г. Свет. Симића, у начелу* није имао ништа против тога, што је Његово В. Пр.-ство митрополит Нићифор позвао руске светогорске калуђере, али је мислио да они треба, као *сабрања*, да уђу у манастир Дечане. Ово су написмено изложени разлози, којима се г. Свет. Симић руководио, подносећи своме министру овакав реферат:

1. руски би калуђери збиља увели рад у наше манастире, послужили као добри учитељи наших српских калуђера, уредили неуређена манастирска имања и очували оне којима је претила опасност да падну у туђинске руке;

2, у случају невоља, какве су често, нарочито у последње време, сналазиле манастир Дечане, руски би консули имали више повода да се ангажују,

штитећи своје поданике, за заштиту српских манастира и српскога народа, на који се у тим странама дигла и хала и врана, да га уништи, те би се, услед тога, и они и руско јавно мњење више и живље заинтересовали за положај православних Срба у Ст. Србији;

3. та би живља заинтересованост морала имати утицаја на стање наших сународника, јер их Арбанаси не би смели као дотле нападати, видећи их јаче заштићене;

4. тако би се и католичкој пропаганди ставила јача и поузданија брана: и

5. све то не би било ни у колико штетно за наше националне и политичке интересе, пошто је руска дипломација, живим заузимањем за успех наше дипломатске акције против арбанашких зулума, дала очигледна доказа о томе, да је и њезин интерес, као и наш, да Србима у Ст. Србији обезбеди опстанак погодбама за сноснији живот.

Који год о стању у Ст. Србији није добијао обавештење по београдским кафанама од експлоататора патриотизма и наше необавештености о приликама на југу од државних нам граница, него посматрањем невоља наших сународника на лицу места, тај мора признати да је сваки од побројаних разлога довољно јак, а да сви скупа стављају ван икаква спора тачност мишљења које је г. Свет. Симић изнео у своме реферату, предлажући министру, *„да се г. Грујићу дâ овлашћење да може с руском амбасадом удесити ближи споразум о одласку руских светогорских калуђера у Ст. Србију.“* Дајући г. Грујићу овлашћење за овакав споразум који би потом имао да послужи као основа и за уговор

између руских светогорских калуђера, као руских поданика, и митрополита Нићифора — ако би такав уговор у опште и био потребан — г. Вујић је, опет по реферату шефа конзуларнога одељења, тај свој *начелни* пристанак везао за ове услове: *да се ограничи број руских калуђера и време њихова борављења и да се Србину игуману обезбеди старешинство, и рашко-призренском митрополиту право врховнога надзора.* Овим је условима смер то, *да се манастиру Дечанима очува његов чисто српски карактер*, јер су се још онда предвиђале интриге које би непријатељи руско-српских срдачних односаја могли плести око овог питања, ако се на ово, још у почетку, не би обратила најозбиљнија пажња.*

Као што се по свему овоме види тадашња је влада ово питање о увођењу руских калуђера у српске манастире оцењивала не само с гледишта

* До које је мере ишла перфидност оних лицемера који су мислили да могу експлоатисати с једне стране необавештеност јавнога мњења о овом питању, а с друге, појмљиву уздржљивост позваних да о њему дају јавна обавештења, и тако водити политичку трговину с овим овако деликатним питањем, као добра сведоџба може да послужи и овај факат: кад је овим лицемерима требало да компромитују г. Свет. Симића, везујући његово име за ово питање, они су из *званичнога* акта ППБ. 3635 од 23. септембра отштампали само закључак њиховога писменога реферата на њему, а пропустили су да, у исто време, отштампају и његове написмено изнесене разлоге који овом закључку претходе, и садржину писма, којим је г. Грујићу дато тражено овлашћење „да може о овоме удесити ближи споразум с руском амбасадом“ под условима који су у овом писму означени. Увиђали су неваљалци, да би им, у том случају, кад би јавно мњење сазнало и претходне разлоге и ове услове, пропао план да на овом питању заснују читав низ интрига и против Св. Симића и против радикала.

црквених потреба — о њима је у осталом позван да води бригу рашко-призренски митрополит — *него и с гледишта политичких и националних интереса* које је, доследна задацима своје успешно завршене акције против арбанашких зулума, изазване колашинским догађајима, желела да очува од повреда. И за то је баш и хтела *да му још од почетка да политички карактер претходним споразумом с руском амбасадом, позваном да штити и интересе православља и права својих поданика.*

Неколико дана после овога реферата — он је дат 24. септембра — г. Свет Симић није био у министарству спољних послова. Г. Вујића је заменио једномесечни кабинет г. П. Велимировића, који је већ у новембру уступио своје место влади пок. ђенерала Цинцар-Марковића. Из министарства, за време једномесечне владе г. П. Велимировића, није ништа предузимато. Онај акт ППБр. 3635 од 23. септембра са рефератом г. Св. Симића и писмом којим је на основу његову дато овлашћење г. С. Грујићу остао је као основа, на којој је имало да се ради даље на овом питању, разуме се, ако би се и влада ђенерала Цинцар-Марковића са њима сложила. Ако би нашла да ова основа не ваља, *имала је времена да је замени другом, која би одговарала њезиним погледима на саму ствар, јер је митрополит Нићифор тек 14. децембра склопио с јеромонахом Арсенијем први* **прелиминарни** *уговор о увођењу руских светогорских калуђера у манастир Дечане.* Влада ђенерала Цинцар-Марковића је била чак и позвана да проучи ову основу, јер овај прелиминарни уговор, који јој је приштевски консул послао на увиђај, није одговарао ниједном

UNIVERSITY OF MICHIGAN

од горе побројаних услова, под којима је и дато г. Грујићу поменуто начелно овлашћење. Да је, у самом почетку, при преговарањима с руским калуђерима митрополит Нићифор водио више рачуна о овим условима, дечанскога „питања“ не би ни било. *С тога баш што је ова основа* напуштена и што влада ђенерала Цинцар-Марковића није *ништа* радила ни да је сачува од повреда, ни да је измени, и поникло је тако звано дечанско „питање“, око којега сад плету интриге они, који би се, да имају части и образа, покрили ушима и ћутали, да га својим интригама не заплећу још више, кад је већ по несрећи, кривицом њихових некадањих протектора, изгубило свој првобитни карактер.

И жалосна је и занимљива историја даљега развоја овога „питања“. Да мало боље у њу загледамо, ако не ради чега другога, а оно бар ради карактеристике људи и прилика.

2. Да је основа, на којој је влада д-ра Мих. Вујића, по реферату Св. Симића, мислила извести увођење руских калуђера у манастир Дечане, била и здрава и смишљена, о томе не може бити бољега и очигледнијега доказа од факта: *да ниједна српска влада од тада није тражила, да се руски калуђери гоне из Дечана, него само да се, по споразуму с руском дипломацијом, у уговор, закључен између митрополита Нићифора и руских светогорских калуђера, унесу измене, сагласне првобитном гледишту и г. С. Грујића и тадашње српске владе.* Ни за једну српску владу није било главно то, да руских калуђера не буде у српским манастирима, о којима је позван да се стара рашко-призренски митрополит, него то, да се тим манасти-

рима, и после доласка руских калуђера, о којима је позвана да води бригу руска амбасада, очува српски карактер и да руски калуђери буду збиља гаранција колико за боље уређење и безбедност манастира, толико и за поступну поправку стања наших сународника у Ст. Србији. А да су руски калуђери, живећи као *сабрања* у српским манастирима, могли послужити и једном и другом задатку, то се видело одмах у почетку по држању извесних бечких листова, који су се доста отворено почели мрштити, кад су сазнали о преговорима митрополита Нићифора са Златоустовцима. Разуме се, да није могло проћи ни без интригâ, због којих су први руски калуђери, кад су, преко Пећи, пошли у Дечане, задржати били на путу, ухапшени и у затвору претресани и злостављани. Сарадници ових бечких листова знали су боље од сарадника „Вечерњих Новости“, шта значи стално живљење руских калуђера у манастирима по Ст. Србији, па су с тога одмах почели радити, да им долазак осујете или бар опстанак тамо отежају. Они су се уздали да ће им у томе помоћи Арбанаси и тамошња анархија, али ни сањати нису могли да ће им у помоћ притећи и неки вајни Срби клеветама, које су њима таман биле добро дошле! Разуме се, када су то видели, они су се повукли.

Али то је, најзад, за сад споредна ствар. Дотакосмо је се само зато, што је врло карактеристична и што треба да се зна, ако се хоће да има правилна оцена о улози свију у овом без невоље, а на нашу штету, изазваном дечанском „питању“. Главно је видети, како је то могло бити, да се напусти здрава и правилна основа за решење питања о

UNIVERSITY OF MICHIGAN

одласку руских калуђера у Ст. Србију, и да дечанско „питање“ добије данашњи свој облик. Да се држимо, као и увек до сад, факата, који не допуштају ни да се лута, ни да се вара. А ево шта факта говоре:

И ако му је, као што се види из његових извештаја, позната била садржина писма, којим је, под познатим условима, г. Грујићу дато начелно одобрење да може с руском амбасадом удесити о овој ствари ближи споразум, тадашњи српски консул у Приштини, г. С. Аврамовић, није ништа чинио да утиче пријатељским обавештењима на митрополита Нићифора, који је, опет без знања посланства и министарства, не остављајући времена посланству да ступи у споразум с руском амбасадом, наставио непосредно преговоре с руским калуђерима, те да при преговорима води рачуна и о горњим условима. Актом својим од 12. децембра (ППБр. 1352) спроводи г. Аврамовић *прелиминарни пројекат* уговора, закључена између митрополита Нићифора и заступника ћелије Св. Јована Златоустога, јеромонаха Арсенија, кога је митрополит већ поставио био за игумана манастира Дечана. Главне су тачке овога уговора ово:

1. Митрополит даје игуману и братији на потпуну управу и расположење дечански манастир са свима принадлежностима непокретним и покретним и право на непокретност, која је од манастира неправилно одузета.

2. Игуман нема право без споразума са митрополитом, суседном општином и братијом: а) продавати, поклањати или заложити покретно и непокретно имање манастирско и свештене старе предмете, који припадају манастиру; б) не сме правити

дугове; в) не сме чинити расход за један посао више од 10 лира турских: г) не сме чинити корене реформе (поправке) у манастиру.

3. Игуман располаже свим домаћинством манастира, чини поправке (сем корених) и установљава унутарњи поредак манастира по правилу или уставу општег жића.

4. Игуман има право примати разна лица за братију манастира, али их не може пострићи за монахе, а тако исто и удалити монахе из манастира због непокорности без претходнога благослова и одобрења митрополитова; игуман је обавезан примити у братство лица, која му митрополит препоручи.

5. Митрополит се обвезује: а) заштићавати и представљати манастир пред турским властима; б) рукополагати у ђаконе и јеромонахе на предлог игуманов; в) узимати од турских власти тескере за путовање монаха и игумана, а на предлог овога последњега.

6. Митрополит може преместити игумана; по потреби или у случају смрти игумана бира братство манастира по већини гласова, а митрополит утврђује изабранога по претходном размотрењу изборнога протокола. У гласању учествују само монаси, који су пробавили пре тога у манастиру једну годину и ово само с почетка, а после по истеку трогодишњег бављења у манастиру.

7. 20% од чистога дохотка манастир уступа у корист општине или на корисно њоме или митрополитом указано дело. (У случају неродице и гладне године, пошто поднесе митрополиту молбу, манастир се ослобођава од давања процента општини или коме другоме.)

UNIVERSITY OF MICHIGAN

8. Контролисање прихода (рачуна) бива у јануару месецу сваке године. У то доба митрополит и општина контролишу књиге манастира и прегледају имања.

9. Митрополит има право наредити преглед и у друго време.

Као што се види по садржини овога уговора, који ипак није такав да би могао оправдати недостојну кампању што се око овога „питања“ води, митрополит Нићифор није се, при преговарању обзирао на услове, под којима је г. Грујићу дато познато овлашћење. Он је то, по том, правдао овако: „Није се могао никако одређивати број братства: Он ће бити према дохотцима самога манастира; нити се могло ограничавати време из разлога што је манастир под влашћу архијереја, *те ће моћи овај последњи располагати и игуманом и братством по своме и општинском нахођењу.*“ А тадашњи српски консул у Приштини г. Аврамовић, у акту којим спроводи министарству на увиђај овај прелиминарни уговор, пише о оцу Арсенију, кога је митрополит, по гласу овог уговора, *већ поставио био за игумана*, ово: „Отац Арсеније бавио се неколико дана у Приштини и мени је врло мило што сам о свему што се тиче Дечана и његове будуће управе с њиме могао опширно разговарати, *управо наставити о томе измену мисли коју смо ја, он и г. Петрајев јесенас у Призрену отпочели. Ја не могу да скријем своју радост „што ће Дечани добити честитога и вредногa човека за старешину и дај Боже. да то буде почетак нове ере благостања, побожности и реда у овој, свима нама драгој, задужбини Немањићевој.*“

Обраћамо нарочиту пажњу „Вечерњих Новости“ на овај пасус из извештаја г. С. Аврамовића, за кога оне саме ових дана посведочише, да је познавалац прилика у Турској. Ни ми му то не споримо. Кад интелигентан човек проведе онолико година у Турској колико је провео г. Аврамовић, и треба — мора добро да познаје прилике у њој. И свакојако ће бити да је ова његова радост, што је управа Дечана поверена руском игуману, израз овоме познавању прилика, о којима су „Вечерње Новости“, да су хтеле бити објективне у своме писању о Дечанима, могле од њега добити обавештења правилнија од оних, која су њима стојала на расположењу. Не замерамо ми ни овој радости, с којом је г. Аврамовић поздравио наименовање оца Арсенија за игумана манастира Дечана. Што му ми стављамо у грех, то је ово двоје: прво, што није у своје време известио свога министра ни о измени мисли, коју је у Призрену отпочео с оцем Арсенијем и Петрајевим, ни о намери митрополита Нићифора да позове руске калуђере у тамошње српске манастире, и друго, што није као консул православне суседне државе, утицао на митрополита Нићифора, да у преговорима с руским калуђерима води рачуна о гледишту њихове владе. То је он као конзул био дужан да чини. И ко зна да ли би дечанско „питање“ добило данашњи свој облик, да се он у своје време, како треба, одазвао био овој својој дужности!

У децембру месецу, кад је овај извештај с прелиминарним уговором о Дечанима стигао, *на влади је био кабинет пок. генерала Цинцар-Марковића.* Тадашњи шеф конзуларнога одељења у Министар-

UNIVERSITY OF MICHIGAN

ству Иностраних Дела *обратио је пажњу на то, да овај уговор не одговара постављеној основи за решење питања о увођењу руских калуђера у манастир Дечане.* Како је у то баш доба г. Антонића заменио г. С. Лозанић на положају министра иностраних дела, *и њему је била на ово скренута пажња*, али ни он није хтео потписати о томе спремљени акт (ПП Бр. 4764), те је тако остало да се сачека извештај цариградскога посланства. Тај је извештај и стигао 31. децембра и у њему је такође скренута пажња Министарству на то, да овај прелиминарни уговор не одговара раније усвојеном гледишту прошле владе и да је чак и г. Мансурову, секретару руске амбасаде, изгледало необјашњиво, како је митрополит Нићифор могао овако широко располагати манастиром, који није његова својина, ма да је њему наглашено, да се Ћирило игуман ћелије св. Јована Златоустога, спрема поћи у Приштину ради детаљнијих преговора о Дечанима, и тај је извештај био исте судбине као и акат шефа конзуларнога одељења. На њему је стављена белешка: „Сачекати извештај из Приштине.“ Али у место извештаја из Приштине о доласку игумана Кирила и о току његових преговора с митрополитом, консул приштевски шаље тек под 2. фебруаром дефинитивно закључен уговор, *на коме је митрополит Нићифор већ и извршио био предају управе над Дечанима оцу Кирилу.* Извештавајући Министарство, како су „игуман Кирило с оцем Арсенијем одмах и отпутовали у Дечане, где се и сад налазе“, г. Аврамовић тврди у том акту о овом дефинитивном уговору, да се од ранијега прелиминарнога уговора „разликује само у једној тачци,

али — вели — није могло бити друкчије, нити ће ово бити од штете". А међутим ствар стоји мало друкчије; разликâ има повише, а најважније су ове:

1. По прелиминарном уговору за игумана манастира Дечана постављен је био отац Арсеније, по овом дефинитивном игуман Кирило, коме је Арсеније само заступник;

2. из дефинитивнога уговора је отпала обавеза игумана да за један посао не сме чинити расход већи од 10 лира;

3. по прелиминарном уговору игуман је *могао* примити кога је хтео у братство, а *морао* је примити кога му митрополит упућује, тако исто није могао без одобрења митрополитова отерати монахе из манастира; по дефинитивном уговору игуман задржава за себе право, да по своме нахођењу и прима и удаљава монахе из манастира;

4. по прелиминарном уговору калуђери су могли од турских власти добити тескеру за путовање само *преко митрополита;* по дефинитивном уговору признато им је право, да тескере могу добијати и сами *без митрополита;*

5. по прелиминарном уговору митрополит може уклонити игумана по своме нахођењу, а по дефинитивном уговору не може га никад свргнрти, него га може само преместити у други манастир, па и то „по великој нужди" а споразумно с њиме.

Овај дефинитивни уговор потписали су Његово В.-Преосвештенство митрополит Нићифор и игуман Кирило на дан 14. јануара прошле године, а већ два дана после тога, по наредби митрополитовој, у присуству преставника општинâ пећске и призренске, предата је управа манастира Дечана

игуману Кирилу. О овој предаји састављен је протокол у два егземплара, у коме је тачно означено све што игуман Кирило прима и о чему има сам да полаже рачун. Један је егземплар послат митрополиту Нићифору, други је задржао себи игуман Кирило, који је за свога намесника у Дечанима оставио оца Арсенија.

У Београду се о свему овоме није ништа знало све до 8. фебруара, јер је тек тога дана примљен и заведен акат приштевскога консула г. Аврамовића, којим је спроведен овај уговор, али у њему нема ни помена о том, да је и управа манастира већ 16. јануара редовним путем предата игуману Кирилу. То се видело тек доцније, после неколико недеља, из извештаја са других страна.

Ето, како стоји ствар с предајом Дечана руским калуђерима да њима управљају! Према овоме се сама собом постављају питања:

1. Зашто приштевски консул, коме је познато било гледиште владе г. Мих. Вујића, није известио своју владу, кад је видео, у каквом правцу митрополит Нићифор води преговоре?

2. Зашто тадашња влада пок. ђенерала Цинцар-Марковића, за време које је закључиван и први и други уговор, није чинила ништа да осујети закључивање ових уговора, кад је за то имала основа и у гледишту које је о овом питању обележила влада Dr. Мих. Вујића, него је преко свега прешла ћутке?

2. Зашто се влада Цинцар-Марковића присетила да се буни против уласка руских калуђера у Дечане тек после скоро пет месеци, кад је знала да је њима управа манастира предата још 16. јануара?

Сва су ова питања врло важна и тек кад се на њих даду одговори, засновани опет на фактима, расветлиће се до краја не само ово „питање“, него и побуде, због којих су реакционари дигли толику прашину око тога.

Да утврдимо најпре неколико факта која ће нам помоћи да што тачније одговоримо на постављена питања. Из свега што смо до сад изнели о развоју дечанскога питања, излазе као неоспорне ове, за његову цену збиља врло значајне, чињенице:

1. Гледиште, које је, на основу реферата Свет. Симића, усвојио био Dr. Мих. Вујић, о сврси и начину довођења руских калуђера у манастир Дечане, било је и тачно и правилно и сагласно интересима сународника у Старој Србији. О тачности овога гледишта најбољи је доказ то, што ниједна влада, кад је потом питање постало спорно, није тражила ништа више и ништа друго, него да се у већ закључени уговор између митрополита Нићифора и игумана Кирила унесу измене које би одговарале овоме гледишту, а то значи, да питања о Дечанима не би ни било, да се радило сагласно овоме гледишту.

2. Питање о Дечанима поникло је отуда, што је при закључивању ових уговора напуштена основа на којој је г. Вујић мислио да треба решити питање о довођењу руских калуђера у овај српски манастир. Доказ су о томе оба уговора, јер су закључени без обзира на постављене услове, за које је било и везано начелно одобрење дато г. Грујићу, да с г. Зиновјевом удеси о томе ближи споразум, који би потом — ако би то у опште и било потребно — послужио као основа за уговор између митрополита Нићифора и Златоустоваца, руских поданика.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3. Погрешно се, дакле, почиње радити од закључивања ових уговора, а оба су закључена, као што се по датумима види, у доба владе пок. ђенерала Цинцар-Марковића; у то доба, 16. јануара, извршена је била шта више на основу закљученога уговора, и формална и фактична предаја управе манастира Дечана игуману Кирилу.

4. Влада пок. ђенерала Цинцар-Марковића није у своје време ништа чинила да целу ову ствар врати на прави пут, ма да је за свој рад у томе правцу имала довољно основа у гледишту на основу којега је и дато било познато овлашћење цариградском посланику. Преко свих погрешака, учињених закључивањем ових уговора, влада ђенерала Цинцар-Марковића прешла је ћутањем које се могло сматрати као одобравање. И то је ћутање тако и протумачено било од стране оних чинилаца који су били у ово питање ангажовани.

Остављамо читаоцима да, после ових факата, пресуђују, колико је основана она повика коју су извесни реакциснари подигли против Свет. Симића, чији је рад у почетку развоја овога питања и чист и правилан и патриотски. Камо среће да се нису напуштале основе, које је он још у почетку поставио? Да је се при томе остало или бар да је влада ђенерала Цинцар-Марковића више о њима водила рачуна, кад је видела како су закључени познати уговори, овога питања не би ни било, те ни непријатељи срдачних односа између Русије и Србије не би имали чиме да их муте данас, кад би требало да су они најчистији и најсрдачнији. Али су овде партизанским обзирима жртвовали најузвишеније народне интересе баш они који промукоше вичући

против партизанства. Требало им је да чим било баце сенку на исправност једнога политичкога противника у чијем раду нису могли наћи ничега ружнога ни нечистога, а ово им се „питање“ учинило подесно за клевете које би имале бар изгледа да буду примљене као вероватне, па су с тога и потегли да око њега дигну прашину од лажи, како би тиме од света скрили праву истину. Али народ није забадава рекао да је „у лажи плитко дно.“ А колико су биле плитке лажи, сплетене око дечанскога „питања“ и везиване за име Свет. Симића, показују ето ова факта, која се ничим потрти не могу, јер се сва утврђују писменим документима. Кад би ове лажи биле само плитке, то би била погрешка која би се њиховим творцима могла и опростити, али су оне и гадне по побудама, а одвратне по циљу у коме су свесно и намерно прављене и растурене.

Колико је одвратнога цинизма у целој овој галами око дечанскога „питања“, нека послужи као лепа илустрација и ово неколико факата, који ће нам у свези с горе побројанима, помоћи да одговоримо на питања постављена у прошлом броју.

Крајем фебруара пр. године прописана су била нарочита правила о организацији одбора, коме је консуларно оделење требало да буде само орган. Одбору је председавао пок. ђенерал Цинцар-Марковић, а чланови су му били: г. г. Сима Лозанић, министар спољних послова, Андра Ђорђевић, члан Држ. Савета и Живан Живановић, министар у пензији. О раду тога одбора вођен је нарочити записник, који су потписивали и председник и сви чланови. На седници коју је овај одбор држао 15. марта,

поред осталих расправљана су и два питања, која су се тицала манастира Дечана. Прво се питање тицало једног плаца у Цариграду који је купљен пре 12—14 година с намером да се на њему подигне зграда за српску школу и евентуално црква. Како се за толико времена није могло подићи ни једно ни друго, покушавало се да се овај плац прода. Кад се ни у том није успело, јер се није могла добити бар приближно повољна цена, учињен је био предлог, преко митрополита Нићифора, да манастир Дечани подигне на том плацу, као свом метоху, школу и капелу.

„*Но како је* — пише у овоме записнику — *у томе наступила предаја Дечана т. ј. његове управе руском игуману Кирилу, који се тих бана бавио у Цариграду,* те је г. посланик измењао с њим мисли у овом смислу: „Да предузме (игуман Кирило) на себе, односно на Дечане, подизање на том плацу и школе и цркве уз метох за овдашње Србе,“ и да је отац Кирило, прегледавши плац изјавио пристанак: „да сазида метох, зграду за основну школу, домаћу метохијску црквицу, да плати заосталу порезу на плац и таксе за пренашање плаца на манастир.“

У многоме је погледу карактеристичан овај пасус колико за оцену држања владе пок. ђенерала Цинцар-Марковића у питању о Дечанима, толико и за оцену побуда, због којих је око овога питања потом дигнута толика галама. Као што се види по овом пасусу из записника који су потписали, поред остале господе, и ђенерал Цинцар-Марковић, као председник, С. Лозанић, министар спољ. послова, као члан, тадашња влада признаје у на-

челу факат предаје манастира Дечана на управу руским калуђерима; она се против те предаје не буни и не протествује; па не само то, него пристаје да се на управу манастира, којој је на челу игуман Кирило, пренесе и онај плац у Цариграду. У записнику пише о томе дословце ово: Одбор одлучује: *„да се овај предлог усвоји, пренос уговором утврди са тачно означеним обавезама, и да гласи, са искључењем личности игуманове, изрично на манастир Дечане.“*

Не исписасмо ово с тога што хоћемо тадашњем одбору да замеримо за ову одлуку, него с тога да непобитним фактом покажемо, *да влада Цинцар-Марковићева не само што је знала, да је митрополит Нићифор управу манастира Дечана предао руским калуђерима,* него још и да *против те предаје није имала ништа.* По оваквој одлуци о преносу цариградскога плаца на манастир Дечане види се чак и то, *да је она ову предају одобравала и нашла да је она корисна.*

Да, тако је, али онда настаје питање, које се само собом намеће: Па зашто се ова иста влада присећа тек после 20. маја да протествује против руских калуђера у манастиру Дечанима, кад дотле против тога није имала ништа? Како да се објасни забелешка коју је пок. Цинцар-Марковић 21. маја ставио својом руком на акту приштевскога консулата, којим је *2. фебруара* спроведен дефинитивни уговор, закључен о предаји манастира Дечана руским калуђерима између митрополита Нићифора и игумана Кирила, забелешка која дословце гласи: „Зар никакве отпорне речи овом тешком удару српским задужбинама и српској ствари?“ Ако је пок.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

Цинцар-Марковић *21. маја* налазио да је ова предаја „тежак удар српској ствари“, зашто није против њега уложио протест *ни 10. децембра ни 8. фебруара?* Зашто није 8. фебруара тражио бар изјашњења од свога приштевскога консула, што га није извештавао о току преговора митрополита Нићифора с игуманом Кирилом, што се није постарао сачувати српску ствар од овог „тешког удара“, што му је *тек 2. фебруара* писао и спровео, као свршен чин, уговор закључен *још 14. јануара* и што му, најзад, у овом писму није саопштио и то, да је *још 14. јануара митрополит Нићифор формално и фактички предао* управу манастира Дечана игуману Кирилу?

На сва би ова питања збиља мучно било одговорити, да није у архиви консуларнога одељења аката, која не допуштају да се сакрије истина. А ево какав одговор дају званична акта на питање: како је то могло бити да се влада Цинцар-Марковића, после свега што је сама радила или допустила да се ради до 20. маја, тек тога дана присећа, да под потписом свога тадашњега министра г. П. Денића пошље приштевском консулу депешу ове садржине: „Како смо извештени, *предаја Дечана руским калуђерима имала би се извршити на Духове (!?!)* Настаните свима силама и каквим било начином *да се предаја манастира не изврши, већ одложи“*. Као да гледамо израз чуђења на лицу читалаца, кад су прочитали ову депешу, која својом садржином, после свега што смо [illegible] и фактима утврдили, показује д[illegible] них послова, за време [illegible] нису знали ни шта раде [illegible]

радило. Што је г. Денић могао овакву депешу потписати, за то ми не кривимо њега, него подручне му органе који или нису знали или нису хтели да га обавесте о стању ствари. Па да је само запитао шефа владе чији је био члан, кад већ није било никога у подручном му министарству да га о овоме обавести, од тога би сазнао бар то, да је предаја управе манастира Дечана руским калуђерима извршена још 16. јануара, да је он ту предају благословио, да је чак с руским игуманом Кирилом, као игуманом дечанским, имао службених односа. А кад би све то сазнао, онда би и сам увидео, колико је несмишљено било *20. маја* препоручивати консулу у Приштини да „настане да се предаја манастира не изврши, већ одложи". На ову су несмишљеност, која је управо и дала повода да дечанско питање добије свој данашњи облик, навели с једне стране тадашњи заступник консула у Скопљу, г. М. Веселиновић, и тадашњи вршилац дужности секретара у консуларном одељењу, г. д-р М. Петровић. Први је, у своме извештају од 20. маја (поводом њега је и послата она несмишљена депеша), известио Министарство Иностр. Дела, како су 19. маја стигла у Скопље два руска монаха из ћелије св. Јована Златоустога, па одмах сутра дан отпутовали у Дечане „да онамо стално живе, како је из разговора са њима „сазнао да ће се ускоро вратити и руски калуђер Арсеније из Русије куда је отишао с телом Шчербиновим, а с њим ће, веле, поћи из Свете Горе и отац Варсануфије, те да сва четворица остану стално у Дечанском манастиру." После ових саопштења г. Веселиновић наставља овако: „Овде чујем да је са знањем господина ми-

трополита Нићифора још прошле године, новембра месеца, дошао у Дечане руски калуђер из Свете Горе Кирило и довео собом сабрата, поменутога Арсенија: увео ред у манастиру и поставио Арсенија за старешину, па се затим вратио у Свету Гогу. У овдашњој митрополији ме уверавају да је господин Нићифор допустио руским калуђерима живљење у манастиру зато, да би га они боље сачували од Арнаута. Што будем даље по овоме сазнао, имаћу част да Вас известим.“ А г. Денић, прочитавши овај извештај, у место да о ствари потражи обавештења било у архиви, било од ђенерала Цинцар-Марковиха, похита са оном депешом, чија је садржина у апсолутној контрадикцији с целокупним држањем тадашње владе у дотадашњем развоју овога питања.

Тако је, по простој несмишљености тадашњих меродавних фактора, око манастира Дечана никао спор на један начин који је морао зачудити и митрополита Нићифора и руске калуђере који су од 16. јануара до 20. маја живели и радили у манастиру мирно и са којима је влада, чији је члан био г. П. Денић, имала и службених односа, па и преставници Русије који нису могли допустити да се с њиховим поданицима, не знамо по чијој вољи, тера шега. И онда се морало десити оно што се по том и десило и што је целој ствари дало обрт врло мучан и врло тугаљив: руски консул у Призрену Тухолка, чију енергију у заштити српскога живља хвалама обасипљу сви тамошњи Срби, увео је силом свога ауторитета ове калуђере у манастир чијим је отац Арсеније управљао у заједници
маном Теофилом, Србином по народности,

јануара и за чију је управу и имања одговоран по гласу уговора, на основу којега је игуман Кирило и примио управу над овом нашом задужбином.

Ето то је прва фаза у развоју дечанскога питања. По фактима која смо утврдили, сад се може јасно видети, да је влада ђенерала Цинцар-Марковића крива, прво, што у своје време, кад је уговор закључиван, није, држећи се раније обележеног гледишта у реферату Свет. Симића, покушала да сви уговори одговарају постављеним условима, а друго, што је допустила, кад је већ ћутке и без протеста примила овај уговор и на њему засновано стање у манастиру, своме члану г. П. Денићу, да, необавештен о ствари, онаким несмисленим депешама створи ситуацију која је довела до заплета и мучнога и тугаљивога.

И сад, после свега, реакционари око „Вечерњих Новости“ који су били пуни хвале за режим пок. ђенерала Цинцар-Марковића, у место да се покрију ушима па да ћуте, дигли су дивљу дреку на оне, који се старају да из овога заплета нађу излаз који ће, не вређајући ни у колико срдачност одношаја између Русије и Србије, одговарати нашим српским интересима, како су они схваћени и обележени још у септембру 1902. године, у реферату Свет. Симића. Дакле, после толиких мучних перипетија, кроз које је ово питање морало пролазити због погрешака учињених за време нерадикалних влада̂, оно се враћа на, овим рефератом обележену, основу, која је, по несрећи, била напуштена после пада владе г. Мих. Вујића.